

Horváth Ciprián

ADATOK A HONFOGLALÁS KORI KŐ- ÉS ÜVEGBETÉTTEL DÍSZÍTETT FEGYVEREK, TARSOLYOK ÉS VERETEK KÉRDÉSKÖRÉHEZ

A honfoglalás kori ötvöstechnikai eljárások egyik ritkább fajtája a kő- és üvegberakás. A Kárpát-medence 10. századi régészeti leletanyagát szemlélve ennek a technikának főként a gyűrűk és karperecek körében látjuk példáit. Jóval ritkábban díszítettek a korabeli ötvösök fegyvereket és tarsolyokat, továbbá különböző funkciójú vereteket ezzel az eljárással. Mivel mindeddig ez utóbbiak feldolgozása összefoglaló módon nem történt meg, az alábbiakban ezt szeretném elvégezni.

1. Fegyverek

A téma vizsgálata során – úgy vélem – elsőként szükséges megemlíteni a perzsa Gardīzī: Történetek díszje című munkáját, mely a magyarokat bemutató részében tartalmaz egy, azok fegyvereire vonatkozó mondatot is, melynek témánk szempontjából is jelentősége lehet. Sajnos azonban a 11. században keletkezett mű e résznek fordítása máig nem egyértelmű, a forráskiadványok azt kétféle fordításban közlik. Egyfelől: „*Fegyverek ezüsttel vannak kiverve és gyönggyel berakottak*” (CZEGLÉDY 1986, 89; *ibid.* 2002, 88; ZIMONYI 1995, 38),¹ másfelől: „*Fegyverek ezüsttel vannak kiverve és arannyal berakottak*” (MARTINEZ 1982, 162; NYITRAI 1995, 73; GÖCKENJAN-ZIMONYI 2001, 177). A forrás értelmezését sajnos nehezíti, hogy az Al-Ġayhānī művére támaszkodó részben a fordító az eredeti szöveget nem pontosan adta vissza, olykor félre is értve azt, fellelhető benne továbbá több deformált szó és másolási hiba is, valamint gyakran hiányoznak a betűk diakritikus pontjai (LAZARD 1963, 73; CZEGLÉDY 1972, 139; NYITRAI 1996, 61–68; *ibid.* 1997, 106–110; KMOŠKÓ 1997, 195). A számunkra különösen fontos rész szöveghelye pedig megtartását tekintve romlott (KOVÁCS 1986, 306, 99.j.). További problémát okoz, hogy ekkor még nincs egységesen kialakult nyelv, az arany és a gyöngy szavak olvasása pedig, a mindössze egyetlen diakritikus pontnyi különbség miatt, egy hibás szövegnél sokszor bizonytalan.² Nem tisztázott továbbá e mondat eredete sem, az ugyanis az Al-Ġayhānī művét használó többi szerző egyikénél sem

szerepel, nem tudni tehát, hogy az a perzsa földrajztudós művébe honnan került be.

A honfoglalás kor kutatói közül Dienes I. (DIENES 1973, 209) a budapest-farkasréti sírból előkerült veretes tarsolyt bemutató dolgozatában, a régészeti leletanyag vizsgálata alapján a gyönggyel való; míg Kovács L. (KOVÁCS 1986, 306, 99.j.; *ibid.* 1996, 90) az arannyal történő fordítást fogadta el hitelesnek.

A leírásban szereplő ezüsttel kiverett kifejezés valószínűleg ezüstvereteket jelent, a berakás pedig egy a veretben elhelyezkedő anyagra utalhat, jelen esetben aranyra vagy gyöngyre. Természetesen ez csak filológiai vizsgálva állja meg a helyét, azt ugyanis, hogy Gardīzī, vagy az a szerző akinek szövegéből ezt a kifejezést áttemelte, egész pontosan mit értett ezen, azt ma már kétséget kizáróan nem lehet megállapítani.

Az ezüsttel kiverett, arannyal berakott kifejezés egyaránt vonatkozhat aranyozott ezüstveretekre, és arannyal tausírozott ezüstveretekre is. Előbbi a honfoglalás korában több szabvány³ és készenléti íjtegezen⁴ is megtalálható; utóbbi példája viszont – tudomásom szerint – máig nem ismert.

A másik értelmezési lehetőség a gyöngy, mely itt valószínűleg nem csak igazgyöngyöt, hanem üvegből készült gyöngyöt, vagy ahhoz alakra hasonló, ugyancsak üvegből készült betétet is jelenthet. Az üvegből készült betétet, mint értelmezési lehetőséget támaszthatja alá, hogy, mint a későbbiekben látni fogjuk, foglalatba helyezett igazgyöngy – tudomásom szerint – egyetlen honfoglalás kori tárgyat sem díszít, szemben fél üvegyöngyökkel, melyek használata adatolható. A gyönggyel való díszítés Gardīzī művében a magyarokról szóló fejezet mellett megtalálható a Tokuzoguzokról szóló részben is, ahol azok királyainak gyönggyel díszített öveiről ír. A 8–9. században az oguzok körében elterjedtek voltak a növénydíszes fém veretekkel felszerelt övek, mely garnitúrák darabjai között kő- vagy üvegbetéttel díszített példányok is találhatóak (MOGIL'NIKOV 1981, 40–41, 128–129). A perzsa földrajztudós ebben az esetben csak a gyönggyel való díszítést említi, azt, hogy az magában állt-e, vagy valamilyen más anyagba helyezve sajnos nem,

azonban talán ez utóbbi darabokban is felfedezhetjük az említett gyönggyel díszített öveket, hiszen egy foglalatba helyezett kő- vagy üvegbeté a gyöngy benyomását keltheti a szemlélőben. Másfelől valószínű az is, hogy a „gyöngy” nem önmagában, hanem valamilyen foglalatba helyezve szolgált díszítésre.

A fegyverek, illetve azok tartói közül a Kárpát-medence honfoglalás kori leletanyagából két olyan darabról van tudomásom, melynek valamely ezüst szerelékében az üvegbeté megőrződött. A karos-eperjesszögi III/11. sírból (RÉVÉSZ 1996, 35–36, 125.t.) előkerült készenléti íjtartó tegezt díszítő, középen kör alakban áttört, négyzetes ezüstveretek közül három darabnak is megmaradt a domború, áttetszően kék színű üveggerakása. Bizonyosnak látszik, hogy a negyedik, az előzőekkel azonos veretben is lehetett egykor üvegbeté (1. kép 1). A másik a gnadendorfi sírból⁵ származó 2 db ezüst szablyafüggesztő fül. A trapéz alakú, aranyozott ezüstről készült függesztők háromágú palmettát formáznak. Szélük gyöngyözött keretezésű, három kerek, kiemelkedő peremmel övezett áttörésükben – melyek közül a középsőt gyöngykeret is övezi – egy-egy kék színű, domború üvegbeté található.

A karosi-eperjesszögi III/11. sírból előkerült veretekkel díszített készenléti íjtegez mellett e tárgy-típusnak a Kárpát-medencéből további példányai is ismertek, sajnos azonban nem egy esetben csupán azok függesztője, vagy néhány verete utal csak egykori meglétükre. Ezen íjtegezek egyike az eperjeskei 2. sírból került elő (KISS 1922, 44).⁶ (1. kép 2) A nem szakember által feltárt sírból származó – valószínűleg hiányos – íjtegezt díszítő veretek között található egy négyágú, középen kör alakban áttört, az áttörést kiemelkedő peremmel övezett, öntött ezüstveret. Áttörésében ugyan betét nem volt, azonban az azt övező perem megléte valószínűvé teszi annak egykori meglétét. A veret alakra hasonló a már említett karosiakhoz, valószínűleg ugyancsak az íjtegez középső harmadában helyezkedhetett el.⁷ Készenléti íjtartó tegezek díszítésére tehát többször is felhasználtak négyzetes, középen kör alakban áttört, abban üvegbetéttel díszített veret/vereteket, mely/melyek annak középső harmadát díszítették, a kompozíció közép-pontját alkotva.

A honfoglalás kori Kárpát-medencéből több pompás kivitelű, díszített szablyát ismerünk, melyeknél mind a fegyver, mind annak hüvelyé kaphatott nemesfém díszítést. A fegyver markolatát markolatgombbal, markolatgyűrűvel és markolatlemezzel, keresztvasát tausírozással díszíthették, esetenként azt bronzból vagy ezüstről öntötték. A hüvely tokveret, és nemesfém lemezből készült borítást is kaphatott, végére pedig még koptatót is felszerelhettek. Az övhöz öntött,

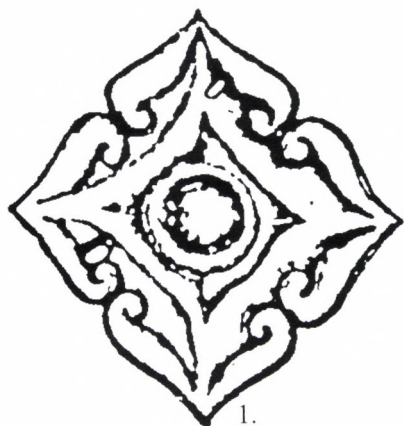
vagy lemezes, nemegyszer pompásan díszített nemesfém függesztőkkel kapcsolódtak. Az általunk tárgyalt függesztő szerkezete is a már több függesztőről ismert formát mutatja. Hátoldalának külső ívével párhuzamosan sík lemez fut, rajta a függesztő peremét követve szegecs nyomai láthatók. Nyilván ez rögzítette azt a szerves anyagú betétet, melyhez az övről alácsüngő szíjat befogó szíjtartó csatlakozott. A függesztő üveggerakással való díszítése alapján ugyan máig párhuzam nélkül áll 10. századi társai között, azonban háromágú palmettát utánzó formája, valamint szerkezete kétségtelenné teszi e csoporthoz való tartozását.

2. Tarsolyok

A pusztai népek viseletében a legfontosabb szerep az övnek jutott. Lovas harcmódoruk megkövetelte, hogy felsőtestük mozgását semmi ne akadályozza, így erre függesztették fegyvereiket és használati eszközeiket egyaránt. Ezen kapott helyet a tarsoly is, melyben apróbb tárgyakat – csiholót, kovát stb. – tartottak. Nem volt ez másként a 10. századi magyarságnál sem. Az egyszerű vagy csak szerves anyagú rátéttel díszített bőr vagy textil tarsolyok szélesebb körben elterjedtek lehettek, és csak kisebb százalékuk volt az, melyek fedőlapját veretekkel, vagy összefüggő lemezborítással díszítették. Ezekben belül jól körülhatárolható csoportként jelentkeznek a kő- vagy üvegbetéttel díszített darabok.

A budapest-farkasréti sírból előkerült tarsolyt díszítő vereteken látható áttörések egykor kő- vagy üvegbeté foglalatoként szolgálhattak (DIENES 1973, 182–191; MESTERHÁZY 1996a, 367–368). A veretek közül a háromszögletű, és a két kisebb négyzetes veret közepén egy-egy négyzetes, befelé ívelődő oldalú áttörés látható, rézsutos peremkialakítással. Hasonló a kialakítása a félköríves vereten látható csepp alakú áttörésnek. A központi négyzetes veret ovális, karéjos belső kialakítású áttörését pedig kiemelkedő perem övezi (1. kép 3).

Veretes tarsolyaink között mindeközéig párhuzam nélkül áll a budapest-farkasréti darab. Díszeit ezüstről öntötték, finoman kidolgozott mintázatuk kiemeli őket túlnyomórészt bronz veretekkel díszített, egyszerűbb társaik közül. A veretek kidolgozása mellett egyedülálló a tarsoly felső szélét díszítő háromszög alakú, és annak ívelt alsó oldalát díszítő két félköríves veret is, mely más tarsolyról nem ismert. De egyedi a középső négyzetes veret is, melynek közepén nem bújtató, hanem foglalat látható. Mindebből fakadóan a tarsoly szerkezete is más kellett, hogy legyen egyéb veretes társainál, annak zárószíja ugyanis nem a fedelén, a tarsoly bújtató veretén haladt át, hanem a veretdíszes fedőlap alatt. A tarsoly, lelőhelyét tekintve is egyedül

1.

2.

3.

1. kép – Abb. 1 1: Karos-Eperjesszög III/11. sír, 2: Eperjeske 2. sír, 3: Budapest-Farkasrét

áll a kárpát-medencei veretes tarsolyok között, azok többsége ugyanis a Felső-Tisza-vidéken található.⁸ Kisebbszámú kerülettel elő tovább Erdélyben,⁹ valamint a mai Lengyelország területén.¹⁰

A Dunavecse-Fehéregyházán (KADA 1912; FETTICH 1937, 80–81, LX. t.; HORVÁTH 1996a, 307–308) előkerült tarsolylemez díszített előlapja ezüst-, míg hátlapja vörösréz lemezből készült. Közepén lévő kerek áttörése egykor foglalatként szolgált, melyben a találók elmondása szerint „*fehéres fényes kő, vagy üveg*”, valószínűleg inkább az utóbbi volt.

A túrkeve-ecsegpszta (SZABÓ 1980; FODOR–MADARAS 1996, 295–296) tarsolylemeznek csupán ezüstpáncs készült előlapja került múzeumba. A lemez középpontjában és sarkaiban, egy-egy enyhén kifelé ívelődő oldalú peremmel ellátott kerek áttörés látható.

A szolnok-strázsahalmi (FETTICH 1937, 81, LXI–LXIII; FODOR 1996d, 282–283) tarsolylemez előlapja ezüstpáncs, míg hátlapja vörösréz lemezből készült. Középpontjában egy nagyobb, innen a sarkok felé mutató irányban pedig egy-egy kisebb, félgömb alakú, érezett felületű minta látható. Mint arra már Fettich N. (FETTICH 1942, 14), Dienes I. (DIENES 1972, 61) és Szabó J. Gy. (SZABÓ 1980, 284) is rámutatott, ezek a félgömbösként kiemelkedések valószínűsíthetően a foglalatban lévő betéteket szimbolizálják.

Áttörés látható a banai I. sírből előkerült tarsolylemez közepén is, azonban ez a tarsoly záródásával állhatott kapcsolatban, innen emelkedett ki a tarsolyhoz szerelt négyszögletes bújtatókeret (KISS–BARTHA 1970, 221–222; FODOR 1996, 364).

A ma ismeret 26 db tarsolylemez közül elkülönülő csoportot alkot a fent említett három darab, melyek több ponton is eltérnek kárpát-medencei társaiktól. Mindenek előtt egyedül ezeknek a mintázata központos elrendezésű,¹¹ vagyis a minta egy központi rész köré épül, míg a többség végtelenbe szövődő palmettamintás, vagy díszítetlen. Megkülönbözteti őket a tényleges, vagy a jelképes kő- vagy üvegberakás is, mely/melyek a kompozíció középpontját, illetve csomópontjait alkotják. Mintázata mindháromnak a sírből kiemelkedő, a szolnok-strázsahalmi és a túrkeve-ecsegpszta tarsolylemezekben lévő palmetták levelét hátulról gerincelte egykori készítőjük, ami csak e két lemez esetében figyelhető meg. Gerincelés található a galgóczi lemezen is, azonban ott nem a leveleket, hanem az azokat összekötő, és a lemezt felosztó indákat alakította ki így az egykori ötvös. Közös vonásuk, hogy mindháromról hiányzik az ún. „három pont” is. A dunavecse-fehéregyházi tarsolylemez övező szalag gyöngyözött keretezésű, mely a szolvai és a kiskunfélegyházi darabokról is visszaköszön, míg

a karos-eperjesszögi II/29. sír lemezét, valamint a tarcali és a rakamazi darabokat palmettamintás szalag övezi. Díszítetlen a Báránd-Belterületén előkerült tarsolylemez övező szalag.

E három tarsoly alakja is némiképp eltérő lehetett a felső-tisza-vidéki és a kisalföldi társaiktól, hiszen míg ezek felső szegélye egyenes, addig az általunk vizsgáltaké kifejezetten domború (RÉVÉSZ 1994, 353). Lelőhelyeik is egy külön csoportot rajzolnak ki az ország középső részén.

Egyetérthetünk tehát Dienes I. (DIENES 1973, 209) és Szabó J. Gy. (SZABÓ 1980, 284–285) véleményével, mely szerint díszítésük és technikai kivitelük hasonlósága alapján egy műhelyhagyomány tükröződését láthatjuk viszont a szolnok-strázsahalmi és a túrkeve-ecsegpszta tarsolylemezen. Berakásos díszítése alapján ebbe a csoportba sorolható a dunavecse-fehéregyházi darab is, melynek legjobb előképe a budapest-farkasréti veretes tarsoly.

Kronológia. A fenti tárgyakat tartalmazó sírok közül csupán a gnadendorfból került elő korabeli pénz, 2 db átfúrt, 898–915 között vert felső itáliai érme. A sír radiokarbon kormeghatározása 985–1020 közötti értéket állapított meg.¹² Ez a keltezés valószínűleg vitákat fog még kiváltani, hiszen ellentmond a sírből előkerült több tárgytípus feldolgozása során megállapított időhatároknak. A szolnok-strázsahalmi temetőből Naszr ibn Ahmed 920/921-ben vert átfúrtan dirheme látott napvilágot, melyet azonban konkrét sírhoz sajnos nem lehet kötni, azt azonban valószínűsíti, hogy az azt tartalmazó sír a 10. század második negyedénél korábban valószínűleg nem kerülhetett földbe. Korabeli érmek hiányában a sírokat tehát főként lelet típusaik alapján lehet keltezni. A készenléti íjtegezket a kutatás a honfoglalók első két generációjának hagyatékába sorolta (RÉVÉSZ 1996, 167). A veretes tarsolyok legalább a 10. század közepéig használatban voltak (RÉVÉSZ 1996, 144). Veretes lószerszámot a karosi és a budapest-farkasréti sír tartalmazott, melyek használata a 10. század első kétharmadára tehető (RÉVÉSZ 1996, 77). Veretes öv került elő a budapest-farkasréti, a gnadendorfi és a karosi sírokból, valamint a szolnok-strázsahalmi temetőből,¹³ mely tárgytípus döntő többsége a 10. század első kétharmadára keltezhető (RÉVÉSZ 1996, 131). A karosi övveretek típusának használata a 10. század első felére jellemző (RÉVÉSZ 1996, 118–119). Hajkarikák közül az eperjeskei sírből egy nyitott végű példány került elő, melynek típusa az egész 10. századi magyar szállásterületen megtalálható, de kerültek már elő 11. századi sírokból is (SZÓKE 1962, 35). A budapest-farkasréti sírt lószerszámdíszei és övvereteinek párhuzamai alapján Dienes I. (DIENES 1973,

212) és Mesterházy K. (MESTERHÁZY 1990, 238; ibid. 1996a, 368) is a 10. század elejére keltezi. Véleményem szerint azonban ennél későbbi időpont is számításba jöhet annak keltezését illetően. A sírból előkerült veretek kopottsága ugyanis hosszú használatról tanúskodik (DIENES 1973, 211), azokat tehát tulajdonosuk akár évtizedekig is viselhette. Mivel a sírban nyugvó férfi csontjai nem kerültek gyűjteménybe, így az elhunyt életkoráról sincsenek adataink. Ennek alapján pedig annak lehetőségét sem lehet kizárni, hogy a sírba eltemetett férfi magasabb kort is megérhetett. Így pedig, ha a tarsolyhoz fiatalemberként már a 10. század első éveiben hozzájutott, akkor azt akár a század 30-as, 40-es éveig is viselhette. A sírból előkerült csörgős lószerszámvertek párhuzamait Révész L. gyűjtötte össze (RÉVÉSZ 1996, 67–79). Ezek közül a balatonszemesi Berengár rex (888–915), később imperator (915–924) érmeit; a karos-eperjeszögi II/52. sír Ismail ibn Ahmed 904/905-ben vert dirhemeit, valamint Gyermekek Lajos (899–911) denárait tartalmazta. A karosi temetkezést Révész L. a 10. század első negyedére keltezi (RÉVÉSZ 1996, 188). A balatonszemesi sírt Költő L. véleménye szerint a 10. század első harmadában ásták (KÖLTŐ 1996, 361). Berengár császár érméhez tulajdonosa legkorábban valószínűleg a 919. évi hadjárat során juthatott, melyet aztán átfúrva viselt tovább. Mindezek alapján úgy vélem a csörgős lószerszámveretek használatával a 10. század 30-as, talán még 40-es éveiben is számolhatunk, így pedig a farkasréti sírt nem lehet kétséget kizáróan a 10. század elejére datálni.

Kő- vagy üvegbetéttel díszített fegyvereket és tarsolyokat, a sírokból előkerült érmek, valamint egyéb tárgytipusok alapján, csak a módosabb rétegbe tartozó férfiak viseltek a 10. századi Kárpát-medencében.

3. Veretek

A fegyverek, és tarsolyok mellett a 10. századi Kárpát-medencében kő- vagy üvegbetéttel díszítettek több különböző veretet is. Úgy vélem hasonló díszítésmódjuk megengedi, sőt szükségessé teszi, hogy e tárgyakat is ebbe a körbe vonva tárgyaljuk.

A Kárpát-medence honfoglalás kori leletanyagából az alábbi üvegbetéttel megőrzött veretekről van tudomásom: a hencida-szerdekhalmi 5. sírből 7 db kerek, bronzból öntött, ötágú csillagot formázó mintával díszített veret került elő, melyek közepén lévő kerek, csonka kúp formájú peremmel övezett áttörésében sötétkék üvegbetét volt (FETTICH 1937, 96–97, LXXXIV–LXXXVIII.t.). (2. kép 7) A Rakamaz–Túróczi-parton feltárt temető 1. sírjából származó aranyozott ezüsből készült, 4 db kerek rozettás veret közül az egyiknek a közepén lévő kerek, a veret

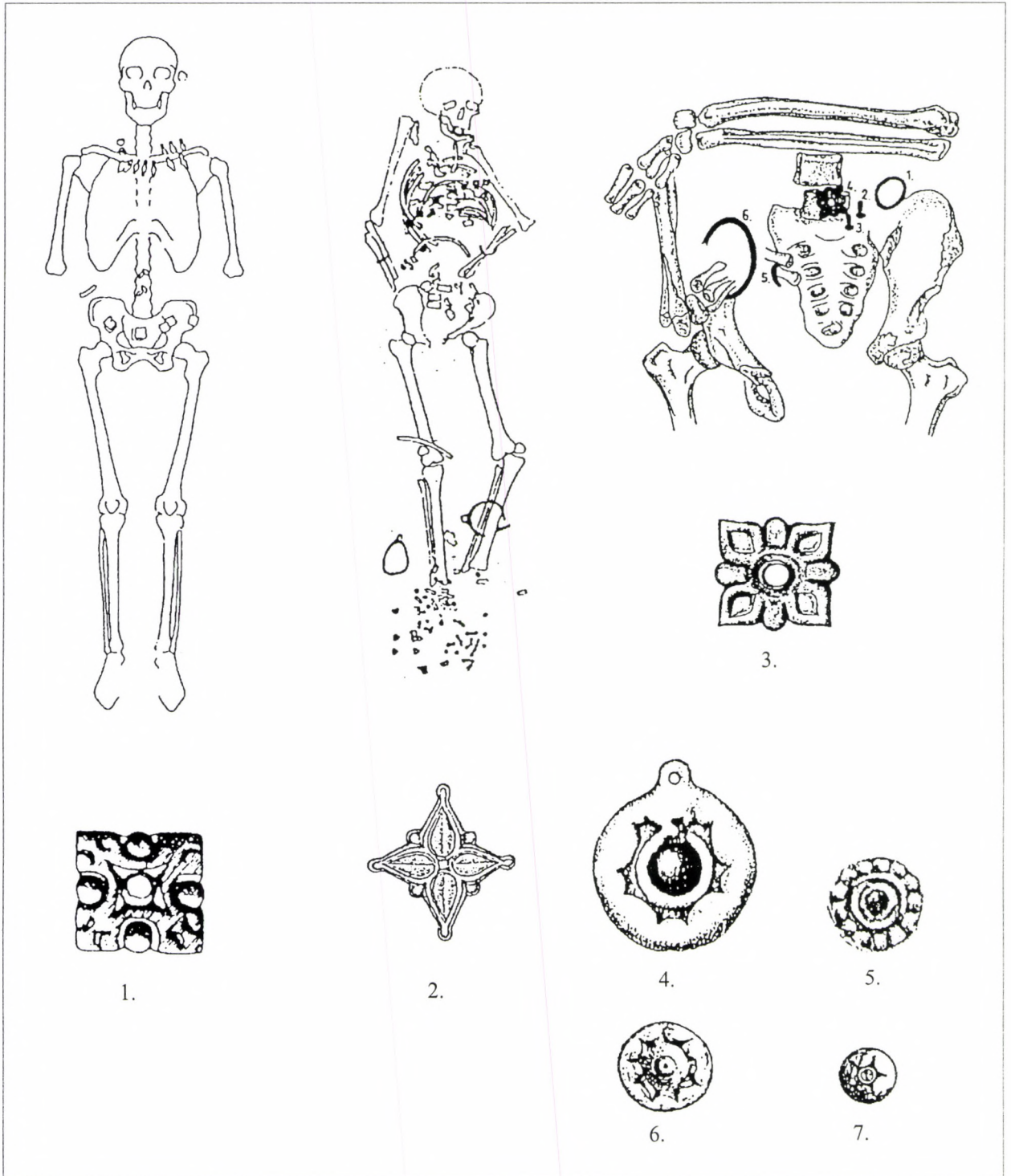
síkjából kiemelkedő, befelé hajló gyűrűvel övezett áttörésébe ragasztva egy félbevágott, domború, áttetsző, kék színű üvegyöngy is előkerült (CSALLÁNY 1970, 286, XXXVII.t.). (2. kép 5) A szeged-algyői temető 49. sírjából 8 db négyzetes, közepén gyöngyözött kerettel övezett, kerek áttöréssel ellátott veret került elő, az áttörésben félbe tört, sötétkék üvegyönggyel (KÚRTI 1979, 331–334). (3. kép 1) A szeredi I. temető 2/52. számú sírjából előkerült 2 db, közepén nyolc karéjos vésett mintával díszített kerek veret közepén kör alakú áttörés látható. Az egyik veret áttörésében megmaradt a kék színű gyöngy betét (TOČÍK 1968, 42, XLIV.t.). (2. kép 6) A Várpalota–Simmelweiss utcai temető 11. sírjából egy ezüsből öntött, kerek, átfúrt füllel ellátott veret került elő. Közepén kerek áttörésben kék színű, domború, áttetsző üvegbetét található. Az áttörést perem és ötágú bemélyedő minta keríti (S. PERÉMI 1998, 43). (2. kép 4)

Az egyes veretek elemzése:

A rakamazi veretek sírbéli helyzetük megfigyelése nélkül kerültek elő, így pontos funkciójuk kétséget kizáróan ma már nem állapítható meg. A női sírból származó veretek hátlapján lévő szegecses tanulsága szerint azokat egykor valamilyen bőrre erősítették fel.

A 4 db azonos veret funkciójával kapcsolatban azok csizmadíszként való felhasználása terjedt el szakirodalmunkban (CSALLÁNY 1970, 290–291; FODOR 1996e, 165). A bizonyosan csizmadíszként alkalmazott, ¹⁴ közepén áttört veretek között – tudomásom szerint – máig nem került elő kő- vagy üvegbetéttel tartalmazó darab. A lábbeliken alkalmazott veretek között amúgy is ritkák a közepén áttörtök, s így a betét számára helyt kínáló darabok, a többség esetében még valószínűleg köberakást utánzó, félgömböszzerű kiemelkedés sem található. Az egyetlen nyom a betét alkalmazására a Tiszaeszlár–Vörösmarty utcai 1. sírből származó egyik négyágú vereten látható: ennek közepén lévő kerek áttörésében egy félgömb alakú, fekete színű fém betét ül. Hasonló veretek kerültek elő – de betét nélkül – a kenézlői II/49. sírből, és a székesfehérvár-rádiótelepi 43. sírből. A veretek lábbelin való felhasználása tehát jelen esetben – véleményem szerint – nem bizonyítható, hiszen azokat más funkcióban is felhasználhatták.

A szeredi temetőből előkerült veretek esetében valószínűnek látszik, hogy a másik veret is tartalmazott betétet egykor. A kerek veretek a váz mellkasán feküdtek, helyzetük alapján talán ruhadíszként szolgáltak, azonban a sír bolygatott volta miatt elképzelhető, hogy egyik, vagy akár mindkettő is elmozdult eredeti helyéről, ezért ebből következtetést csak óva-

2. kép – Abb. 2 1: Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 9. sír; 2: Karos-Eperjesszög III/6. sír; 3: Homokmégy-Székes 75. sír; 4: Várpalota-Semmelweis u. 11. sír; 5: Rakamaz-Türöczi part 1. sír; 6: Szered 2/52. sír; 7: Hencida-Szerdek halom 5. sír

tosan vonhatunk le. A sírból, a medence bal oldaláról származó kisebb kerek veret és szíjvég egykor talán az övet, esetleg a tarsoly záró szíját¹⁵ díszítették. A két üvegbetétes veret felerősítése nittszegekkel történt,

így azokat nyilván valamilyen bőrre erősítve viselték. Ruhadíszeket, ha csak kisebb számban is, de a férfiak is viseltek, legvalószínűbbnek az tűnik számomra, hogy ezt a célt szolgálta a két üvegbetétes veret is.

A hencidai 5. sírból előkerült vereteket Fettich N. kantárdíszként határozta meg, rekonstrukciós rajzán a nagy kerek rozettákkal, és azok sorát záró nagyszíjvéggel díszített fogószáron helyezte el őket (FETTICH 1937, 96, LXXXVII.t.). Rekonstrukcióját a későbbiekben László Gy. korrigálta. Rámutatott, hogy a fogószár egyrészt mindig keskeny szíj, melyen már csak méretük miatt sem férnének el a rozettás veretek, másrészt azok súlya lehetetlenné tenné a ló biztos irányítását (LÁSZLÓ 1943, 30, 21. kép). Csallány D. e vereteket lábbeli díszeként határozta meg, melyek – csizmánként 4-4 darab – annak hossz-tengelyében helyezkedtek el, félgömbfejű veretek által kerítve (CSALLÁNY 1970, 290–291).

A sírleírásból sajnos egyértelműen nem derül ki a veretek pontos sírbéli fekvése, melyek így a lábfejek és a lábszár környékére lokalizálhatók csupán. Fettich N. rekonstrukciójának hibás volta megkérdőjelezi a kis kerek rozetták általa meghatározott szerepét is, noha kisebb vereteknek a gyeplőn való alkalmazása nem példa nélküli a hazai 10. századi leletanyagban.¹⁶ A másik feltételezés szerint azokat csizmadíszként használták fel, azonban nehézségek Csallány D. rekonstrukciójával kapcsolatban is vannak. A váz egyik lábfeje ugyanis – a csontok anatómiai rendjében – a bal térdtől kifelé számítva kb. 1 méteres távolságban feküdt, a csontok között félgömbfejű veretekkel, de üvegbetétes veretek nélkül. A lábfejet valamilyen okból tehát külön helyre tették, a csontokon látható patina és a veretek tanulsága szerint a lábbelivel együtt.¹⁷ Így ha a kék színű üvegbetétellátott kis bronz veretek is valóban a csizmán lettek volna, akkor itt is kellett volna találni belőlük néhányat. A veretek egykori funkciójára nézve a választ a veretek szegecsének mérete is szolgáltathatja, hiszen ha azok valóban a kantárt díszítették, akkor a szegecsnek nagysága a rozettákéval kellene, hogy megegyezzen, hiszen a kantár nyilván ugyanolyan vastagságú bőrből készült. Természetesen ez fordítva is igaz lenne, így ha azokat csizmadíszként használták volna fel – melyet, mint láttuk azok sírbéli helyzete nem látszik alátámasztani – akkor a félgömbfejű veretek szegecshosszával kell egyezniük. A veretek hátlapján 2 db elkalapált végű, 2 mm hosszú szegecs található, míg a félgömbfejű csizma-veretek szegecshossza alig éri el az 1 mm-t.

Az elmondottak alapján tehát – véleményem szerint – kizárhatjuk ezek csizmadíszként való felhasználását, valószínűbbnek látszik a vereteknek valahol a lószerszámon való alkalmazása.

A Várpalota-Semmelweiss utcai 11. sírből egy ezüsből öntött, kerek, füles ezüst veret került elő. Közepén rongálódott, kerek áttörésében kék színű, domború üvegbetét található. A veret a váz jobb

oldalán, a csigolyákon feküdt, bőr és textil maradványok között. A csigolyákat azonban állatjárás bolygatta a veretet is érintve, így annak pontos sírbéli helyzete nem állapítható meg kétséget kizáróan, az azonban valószínűsíthető, hogy a mellkason feküdt. A veret hátlapján három, felvarrásra szolgáló fül található, így azt egykor valószínűleg valamilyen textilre varrva viselték. Amennyiben a veretet ruhára varrták – talán annak közepére – akkor csak egy elől zárt, s talán oldalt nyíló ruha lehetett, hiszen a felvarrt veret lehetetlenné tette volna annak nyitását. Mivel a kis fül fel- vagy lefelé mutató állása nem ismert, elképzelhető az is, hogy a veretet fülénél fogva, másodlagosan, valamilyen szíjra fűzve a nyakban viselték. Ebben az esetben az alatta megőrződött bőr és textildarabok annak a ruhának a darabjai, mely felett a veretet hordták.¹⁸

Viseleti módját tekintve talán hasonló lehetett az az ezüst rekeszbe foglalt kék üveg (?) gyöngy, mellyel a kunadacs-köztemetői kisleányt temették el (H. TÓTH 1984, 337; HORVÁTH 1996b, 334).

Adatok a négyzetes veretek kérdésköréhez

A szeged-algyői 49. sírban a váz bal medencelapátjának felső szélénél, a bal oldali bordákon, a jobb kar könyökének belső oldalán és a jobb repülőbordáknál összesen 8 db négyzetes veret feküdt, melyeket Kürti B. övveretként határozott meg (KÜRTI 1979, 337; *ibid.* 1983, 39. melléklet; *ibid.* 1996, 5. kép).

A négyzetes veretek¹⁹ övveretként való felhasználása azok sírbéli helyzetének megfigyelése nyomán terjedt el kutatásunkban, melyet aztán már a pontos fekvésük megfigyelése nélkül előkerült, s így funkciójukban vitatható darabokra is alkalmaztak. Először Reizner J. határozta meg a négyzetes vereteket női öv díszeknek, a szeged-bojárhalmi 3. sír kapcsán (REIZNER 1891, 109). A sírban nyugvó nő ruházatát később László Gy. alkotta újjá, melynek során a kéttagú csüngős kaftánveretek mellett övveretként határozta meg a sírből származó négyzetes vereteket is (LÁSZLÓ 1944, 107, 119). A veretek sírbéli helyzete alapján azok funkcióját övveretként határozta meg Szőke B. is, a korszak régészeti emlékéanyagát tárgyaló monográfiájában (SZŐKE 1962, 77). A szeged-bojárhalmi 3. sírről készült rekonstrukciós rajzot Bálint Cs. korrigálta, megállapítva, hogy az övet csak a négyzetes veretek díszítették. Ezeknek a vereteknek az elterjedése Dél-Magyarországra korlátozódik, a Felső-Tisza-vidékéről és a Dunántúlról csak 1-1 példa ismert. A későbbiekben e vereteket öv-, illetve kaftán deréktáján viselt díszeknek határozta meg, melyeket a középréteg asszonyai viseltek (BÁLINT 1977, 130; *ibid.* 1988, 204; *ibid.* 1991, 139). Mesterházy K. a honfoglalás kori régészet 50 évről írott összefoglaló-

jában a női felsőruhát összefogó öv anyagában bőrt, illetve textilt különböztet meg, melyet leggyakrabban 4 db, négyzögletes verettel díszítettek (MESTERHÁZY 1993, 293). Kürti B. a felsőruhaként viselt kaftán összefogására szolgáló négyzet alakú veretekkel díszített övet említ, megjegyezve, hogy ennek csatját még egyetlen sírból sem ismerjük. A szeged-algyői 49. sírban nyugvó nő ruhájáról készített rekonstrukciós rajzán a sírból származó négyzetes vereteket a felsőruhát összefogó, szalagszerű övre helyezte, egymástól egyenletes távolságra (KÜRTI 1996, 151, 5. kép). M. Nepper I. a négyzetes veretek funkcióját öv- vagy ruha díszeként határozta meg (M. NEPPER 1996a, 55).

A négyzetes veretek egykori funkciójának megállapítása során elsőként azok sírbéli helyzetét kell megvizsgálni. A több szórványként, vagy bolygatott sírból származó veret mellett, a már említett szeged-algyői 49. síron kívül, az alábbi hiteles feltárásból származó darabok helyzetét ismerjük: Homokmégy-Székes 75. sír: a női váz legalsó csigolyája felett egy négyzetes ezüstveret feküdt, előlappal lefelé. (2. kép 3). Huguaj: a temetőben fekvő egyik váz deréktájáról egy négyzetes veret került elő. Karos-Eperjesszög III/6. sír: a női váz bordái alatt, a gerincoszlopra merőlegesen, díszített oldalával a sír alja felé fordulva 7 db, míg a bal felkarcsont mellett másodlagos helyzetben további 2 db veret feküdt. Valamennyi bőrradványba volt ágyazódva (2. kép 2). Dunavecse-Fehéregyháza: a sírban nyugvó nő²⁰ övében 4 db négyzetes ezüst dísz volt. A veretek tehát valószínűleg a deréktájon vagy a medencén feküdtek. Marosgombás: a női váz ágyékán és bal karjának könyökénél 4 db nagyobb és 1 db hasonló, ám az előzőeknél kisebb veretet figyelt meg az ásató. Sárrétudvari-Poroshalom 9. sír: a női váz jobb vállcsúcsától kifelé 10 cm-re feküdt 2 db négyzetes veret. Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 9. sír: a női váz medencéjében, szinte egy síkban 7 db veret feküdt, négy helyen, egymástól megközelítőleg azonos távolságra. A veretek közül 6 db párosával, egymást többé-kevésbé fedve helyezkedett el (2. kép 1).

A hitelesen feltárt sírok alacsony száma mellett tovább nehezíti a kérdés megítélését, hogy a veretek sírbéli helyzetéből a ruházat esetében nem lehet egyértelműen meghatározni azok funkcióját. Nepper I. felismerése nyomán (M. NEPPER 1993, 101), Kürti B. fogalmazta meg, hogy „a ruhadíszek sírbéli helyzete alapján rekonstruálhatunk díszítő rendszereket, de a ruhaszabást a legritkábban” (KÜRTI 1996, 152). Vagyis a sírban lévő veretek elhelyezkedése nem alkalmas a szabásminta megállapítására (MESTERHÁZY 1997, 50). Mindezek alapján tehát – úgy vélem – módszertani hiba a veretek sírbéli helyzetéből övet rekonstruálni. Csupán a karosi III. temetőben lévő 6.

sírból származó veretek feküdtek bőrradványokba ágyazódva, azonban ha azok valóban övveretek voltak, akkor a bőrvet nem a viseleti módnak megfelelően helyezték a sírba, a derekat körbefogva, ugyanis a veretek a váz alatt egy sorban feküdtek. Ez pedig az elhunyt alá terített ruhát, melyen a vereteket bőr szalagra erősítették éppúgy díszíthette, mint annak, ugyancsak a sír aljára terített övét. Ha azonban a veretek a derékon körben feküdtek volna, akkor sem lehetne azokat bizonyosan öv vereteiként meghatározni, hiszen a hátoldalukon szegecsekkel ellátott vereteket nyilván bőrszalagra erősítve varrták volna a ruhára is. A szeged-algyői 49. sír veretei pedig éppúgy lehettek körben a derék magasságában a ruhára erősítve, mint ahogy az is lehetséges, hogy a kecskeméti valamint a marosgombási temetkezésből származó deréktájon előkerült veretek is a ruhát díszítették, derékmagasságban. A tiszavasvári 9. sírből előkerült veretek övön való alkalmazása pedig – véleményem szerint – csak úgy volna lehetséges, ha azt a temetés során félbehajtva fektették az elhunyt medencéjére.

A kárpát-medencei négyzetes vereteket tartalmazó sírokat szemügyre véve az alábbi tanulságok vonhatók le: a veretek száma meglehetősen nagy változást mutat, síronként 1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11 vagy 13 db került elő, egy sírból néha azok több típusa is. Ahol 4 vagy 8 db, vagy egyéb páros számú veretet tartalmazott a sír, de azok pontos fekvése nem ismert, ott ezek a sándorfalvi és a tiszabercel-ráctemetői példák alapján a felsőruhát is díszíthették, két egymással párhuzamos sorban.²¹

A homokmégy-székesi 75. sírből előkerült, egy darab négyzetes veret esetében Gallina Zs. és Hajdrik G. véleménye szerint nem zárható ki annak tarsolyon való alkalmazása sem (GALLINA-HAJDRIK 1998, 150). Tarsolyt valószínűleg a nők is viselhettek, ám ennek rekonstruálása ugyancsak nehézkes.²²

A négyzetes veretek közül 4 db általában a medencén elől, míg 8 db a medencén körben feküdt. A férfiak veretes övei teljes hosszukon díszítettek voltak, a nők felsőruháin viszont csak azok eleje kapott veretes díszítést. Ahol tehát a veretek a medencén elől voltak, ott az megengedi, sőt talán valószínűbbé teszi azok ruhadíszként való felhasználását. Nagyteremián három féle, kétfajta felerősítésű veretek kerültek elő, 13, 10 és 1 db. Itt tehát – ha feltételezzük a három típusú veret 1-1 célra történő felhasználását – akkor akár a ruha két szárnyát, annak deréktáját vagy övét, sőt talán még tarsolyt is díszíthettek velük.

A veretekkel díszített férfi övek zárására sokszor díszes kivitelű nemesfém csatot használtak. Ezekkel a négyzetes veretekkel azonban – tudomásom szerint – máig nem került elő csat, vagy más, az öv zárására fel-

használható elem. Az egyetlen nyomunk a gazdagabb ruhadíszeket is viselő nők övének záródására a Balotaszálláson előkerült horgas kapocs, mely feltehetőleg textilövhöz tartozott (HORVÁTH 1996, 302; RÉVÉSZ 2001, 32). Itt tehát bizonyítható az öv megléte, a sír feldúlt volta azonban nem adott lehetőséget a ruhadíszek és a kapocs pontos sírbéli helyzetének megfigyelésére, ezért úgy gondolom jelen esetben nem bizonyítható, hogy az övet a préselt aranykorongok közül több-kevesebb díszítette volna. Az övcsatok ritkák, de nem teljesen ismeretlenek a 10–11. századi kárpát-medencei női sírokból, hiszen több köznépi jellegű sírban feküdt, általában a medencén egy csat.²³ Ez utóbbi helyen volt a letkési I/76. sírban is egy líra alakú csat, melyből Bakay K. (BAKAY 1978, 148) a típust kizárólagosan a női övekre jellemző záró elemnek határozta meg. Ezt a csattípusról írt összefoglaló munkájában Révész L. (RÉVÉSZ 1989, 516) meggyőzően cáfolta. Azonban nem csak a deréktájon előkerülő négyzetes veretekkel, hanem a hasonló sírbéli fekvésű, de más formájú veretekkel sem került elő máig az öv zárására alkalmas elem.²⁴ A csatok, illetve a záró elemek négyzetes vereteket tartalmazó sírokból való hiányra kétféle magyarázat kínálkozik: a sírban nem volt öv, és a veretek a ruhát díszítették, vagy az övek egyszerű csomóval záródtak. Ez utóbbi megoldás azonban bőr esetében, annak fizikai tulajdonságai miatt nehezebben lett volna kivitelezhető.

Látható tehát, hogy még a hitelesen feltárt sírokból származó veretek funkcióját sem könnyű egyértelműen meghatározni, a nem szakember által feltárt sírokból származó, vagy szórvány darabok értékelését pedig tovább nehezíti, hogy négyzetes vereteket alkalmazhattak a felsőruha díszítésére két, egymással párhuzamos sorban,²⁵ de megtalálhatók férfi sírokból is, a ruhára erősítve,²⁶ tarsolyt,²⁷ valamint a lószerszámot díszítve is.²⁸

Jelen helyzetben tehát – véleményem szerint – nem lehet egyértelműen meghatározni e négyzetes veretek funkcióját, hiszen azokat többféle módon is felhasználhatták. Lehetek a ruhára varrva vagy szegecselve, vagy egy záró elem nélküli, csomóval megkötött övre erősítve.

A négyzetes veretek osztályozása

A felsorolt négyzetes veretek – az egyedi darabok kivételével – mintázatuk alapján az alábbi fő csoportokba sorolhatók:

1. Ezüstből öntött, négyzetes, középpontos veretek, sarkaikban egy-egy szív alakú mintával.²⁹ (3. kép 1, 2, 3, 8)
2. Ezüstből öntött, négyzetes, középpontos veretek. A középpontból a sarkok felé egy-egy levél alakú minta mutat. Sarkaikon három, oldaluk köze-

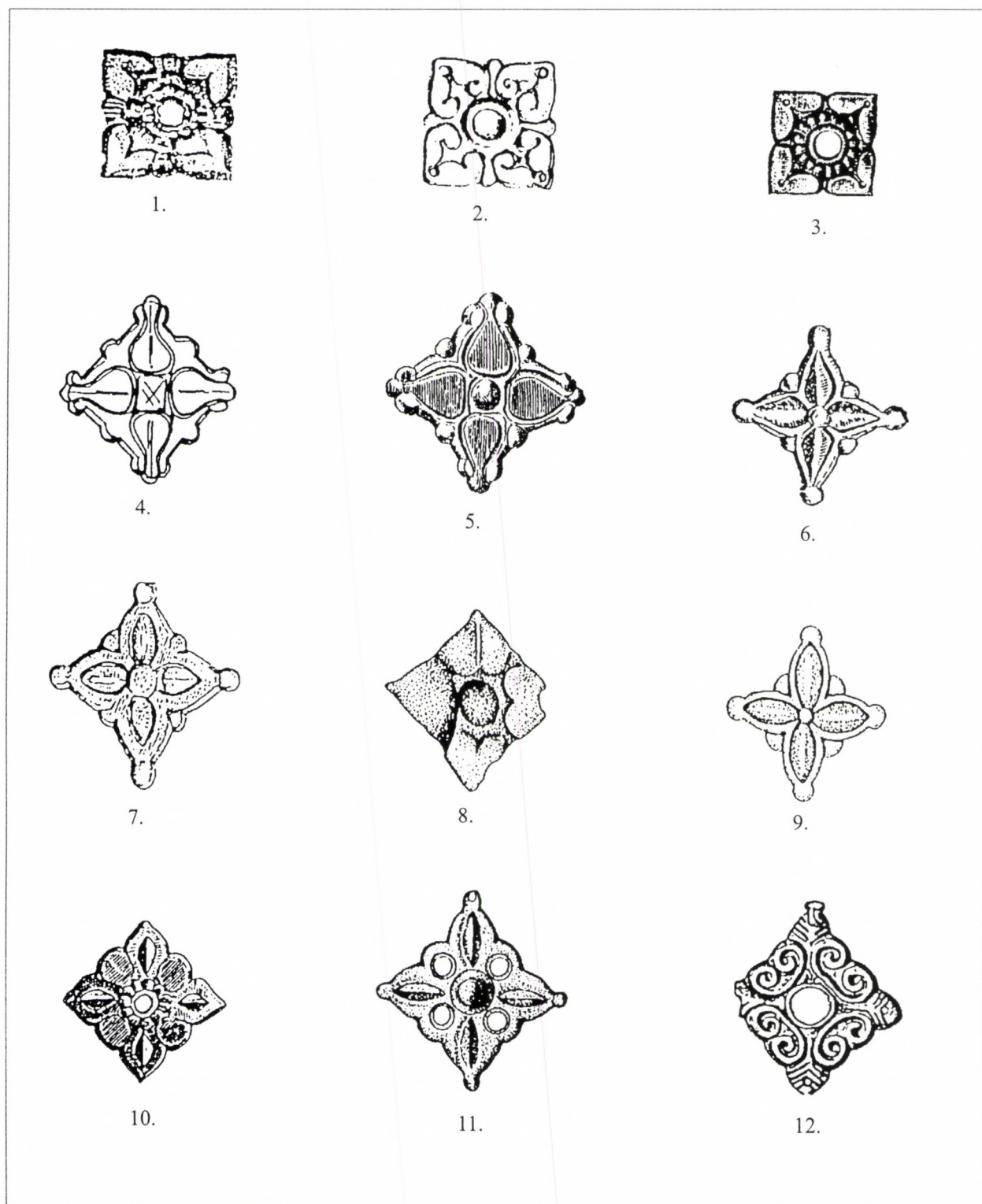
pén egy-egy gömböcskével díszítettek.³⁰ (3. kép 4, 5)

3. Ezüstből öntött, négyágú csillagot mintázó, középpontos veretek.³¹ (2. kép 2; 3. kép 6, 7, 9)
4. Ezüstből öntött, négyzetes, középpontos veretek. Közepükön gyöngyözött kerettel övezett kerek áttörés látható, melyből a sarkok felé, egy-egy levél alakú minta mutat.³² (3. kép 10)
5. Ezüstből öntött, négyzetes, középpontos veretek. Középpontjukból – mely áttört, illetve félgömb-szerűen kiemelkedő egyaránt lehet – a veret sarkai felé, egy-egy árpaszem alakú minta mutat, melyeket kerek, gyűrűvel övezett áttörés választ el egymástól.³³ (3. kép 11)
6. Ezüstből öntött, négyzetes, középpontos veretek. Oldalaik közepe egy-egy voluta alakú mintával díszített.³⁴ (3. kép 12)

Hogy a veretek milyen anyagon voltak egykoron, arról azok felerősítési módjai tájékoztatnak: textil esetén azokat varrták, tehát sarkaikban lyukak vagy fűlek; míg bőr esetén azokat szegecselték, vagyis hátlaplyukon szegecssek találhatók.

A négyzetes veretek kronológiája

A négyzetes vereteket tartalmazó temetők közül a Harta-Freifeltit Kustár R. és Langó P. a 10. század első felére datálja (KUSTÁR-LANGÓ 2003, 42). A karos-eperjesszögi temető sírjainak zömét Révész L. a 10. század első felére keltezi (RÉVÉSZ 1998, 526). A sándorfalvi temetőt feltáró Fodor I. véleménye szerint a sírokat a 10. század második harmadában ásták (FODOR 1996d, 349). A Tiszavasvári-Nagy gypárosi temetőt Németh P. a 10. század közepére keltezi (NÉMETH 1996, 12). A négyzetes vereteket tartalmazó sírok közül a szeged-algyői 49., és a szeged-bojárhalmi 3. sír tartalmazott a felsőruha díszítésére szolgáló csüngős kaftánvereteket, melyeket a 920-as évektől használtak, egészen a 11. század első negyedéig (MESTERHÁZY 1990, 249–250). A sírokat Kürti B. a 10. század első felére, közepére keltezi (KÜRTI 1980, 344–345; *ibid.*, 1995, 167). Rombusz alakú ingnyakdíszek kerültek elő a bordányi, az eperjess-takács-táblai 5., a dunavecse-fehéregyházi, hartafreifelti 3., a nagyteremiai, a sándorfalvi 85. és a Tiszavasvári-Nagy gypárosi 9. sírből, mely tárgy-típus használata főként a 10. század első kétharmadára jellemző (SZŐKE 1962, 72; RÉVÉSZ 1996, 94). A szeged-algyői 49. sírből, valamint a szeged-bojárhalmi 3. sírből származó díszítetlen, pödrott végű pántkarperecek típusának használata a 920-as évektől adathozható a 10. század első kétharmadában (SZŐKE 1962, 72; RÉVÉSZ 1996, 92). A csongrád-vendehalmi 29. sírből előkerült három szálból láncosan

3. kép – Abb 3 1: Szeged-Algyő 49. sír; 2: Marosgombás; 3: Tiszaeszlár-Bashalom II/3. sír; 4: Hódegyháza 6. sír; 5: Székesfehérvár-Demkóhegy 6. sír; 6: Cegléd; 7: Sárrétudvari-Poroshalom 9. sír; 8: Csongrád-Vendelhalom 29. sír; 9: Przemysl 2. sír; 10: Dunavecse-Fehéregyháza; 11: Nagyteremia; 12: Apatin

fonott karperecek a 10. század végétől jelentkezhettek (SZABÓ 1978–79, 66). A szeged-bojárhalmi 3. sír állatfejes karperecének típusa a 10. század harmadik negyedétől volt használatban (KOVÁCS 1994, 134). A sándorfalvi 16., és a szeged-bojárhalmi 3. sírből származó öntött gömbsorcstüngős fülbevalók típusa a 920/30-as évektől volt használatban, legfeljebb az ezredfordulóig (RÉVÉSZ 1988, 153). A karos-eperjesszögi III/6. sírből származó lószerszámveretek párhuzamai a 10. század első felére keltezhetők (RÉVÉSZ 1996, 58, 119). A harta-freifelti és a szeged-bojárhalmi sírokból származó hólyagos fejű gyűrűk típusa a 10. század közepén még bizonyosan használatban volt.

Fenti sírok többsége tehát a 10. századra datálható. A veretek azonban kisebb számban, talán másodlagosan felhasználva még a 11. század elején is használatban maradhattak.

A vereteket tartalmazó sírok között leggazdagabb a szeged-bojárhalmi 3. sír, mely nemcsak a vereteket tartalmazó sírok közül, hanem az egész Kárpát-medencében is kiemelkedik gazdagságával. Gazdag ruhadíszekkel és ékszerekkel temették el a nagyteremiai, a szeged-algyői és a szeged-jánosszállási asszonyokat is, melyek ugyan gazdagságukban nem érik el a szeged-bojárhalmi sírt, ám így is kiemelkedők. Gazdagságukat főként ruházatuk díszei adják, szemben a karos-eperjesszögi III/6. sírban nyugvó nővel, kinek tehetős voltára övveret alakú lószerszámdíszei és veretes csizmái utalnak. Lószerszámdíszeket tartalmazott még a harta-freifelti 3. sír is, ónozott bronz rozettákat. Természetes, hogy ezekben a sírokban a legnagyobb a négyzetes veretek száma. Kevésbé gazdag a sándorfalvi 16. és 85. sír, a bordányi, a dunavecse-fehéregyházi, a Tiszavasvári-Nagy gypárosi 9. sír, valamint a Hajdúböszörmény-Bodaszőlő, bődös-kúti 9. sír. Ezek közül lovas sír a bordányi és a dunavecse-fehéregyházi volt, előbbi jelképes, utóbbi tényleges lovas temetkezés volt. Mindkét nő ruházatát rombusz alakú ingnyakdíszek ékesítették, melyek a négyzetes veretek egyik leggyakoribb kísérőmellékletei. Megtalálhatók a Tiszavasvári-Nagy gypárosi 9., a harta-freifelti 3., és a sándorfalvi 85. sírokban; míg a Hajdúböszörmény-Bodaszőlő, bődös-kúti 9., a sándorfalvi 16., és a tiszaezslár-bashalmi II/3. sírban a ruhát csüngős ingnyakdíszekkel díszítették.³⁵ A két típus együtt fordul elő a tiszabercel-ráctemetői 4. sírban. Hólyagos fejű aranygyűrűt tartalmazott a szeged-bojárhalmi 3. és a harta-freifelti 3. sír, ez utóbbiban ezüstlemezes hajfonatkorongpár is volt. Ezen tárgyak mellett kar- és bokapereceket, gömbsorcstüngős fülbevalót, csüngős kaftándíszek felső tagjait találjuk. Köznepi jellegű a csongrád-vendelhalmi, a homok-

mégy-székesi, a hугyaji és a harta-mikalpusztai temető, melyek négyzetes vereteket tartalmazó sírjainak egyéb leletei is szegényesek: huzal- és állatfejes karperecet, valamint huzalkarikát tartalmaztak csupán, néha pedig a négyzetes veret a sír egyetlen lelete volt.

Négyzetes vereteket tehát a leggazdagabbaktól a köznép tagjaiig – természetesen nem azonos minőségű és számú darabokat – többféle rétegbe tartozó személyek is viselhetek a 10. században. Kísérőmellékleteik alapján úgy tűnik számomra, hogy a 10. században óvatosan bár, de körvonalazódni látszik egy csoport, melybe tartozó asszonyok viseletére a négyzetes öv- vagy ruhadíszek, és a különböző ingnyakdíszek a jellemzőek.³⁶

A négyzetes veretek elterjedése

A veretek lelőhelyei legnagyobb számban a Duna-Tisza közén, a Tisza–Maros–Körös vidékén, valamint a Felső-Tisza-vidékén találhatók. Kisebb számban jelen vannak továbbá a Dunántúlon is. Érdekes, hogy a 10. századi leletek három fő elterjedési területe közül a négyzetes veretek a Kisalföldről teljesen hiányoznak.

A veretek közül azonosak a szeged-algyői 49. és a szeged-jánosszállási 21. sírből előkerült darabok (KÜRTI 1994, 167). Hasonlóságuk alapján valószínűleg egy műhely termékei lehetnek a dunavecse-fehéregyházi és a harta-miklapusztai veretek. Közös műhelyagyományra mehetnek vissza a fábiánsebestyén-mikeczföldi és az eperjes-takács-táblai 5. sírből előkerült veretek, és talán a nagyteremiai darabok is. A lelőhelyek földrajzi közelsége is ezt támaszthatja alá.

Összesen tehát – tudomásom szerint – a fentebb tárgyalt valódi üvegbetétet tartalmazó veretek ismertek a korszak régészeti leletanyagából. Az áttöréssel és „foglalattal” ellátott – és talán egykor valóban betétet tartalmazó – veretek száma azonban ennél jóval nagyobb. Az egyes veretek áttörését övező oldalának változatos kialakítása miatt azonban nagyon nehéz biztosan körülhatárolni a betéttel ellátottakat. Kiindulási alapként szóba jöhetne, hogy azon veretek áttöréséhez hasonló foglalattal ellátott darabok tartalmazhattak egykor betétet, melyek közül egy vagy több azt máig megőrizte. Ez azonban az általánosítás veszélye miatt – véleményem szerint – nem használható. Anyaggyűjtésembe ezért csak azokat a vereteket vettem fel, melyek foglalatkialakítása olyan, hogy azok esetében legnagyobb az egykori betét meglétének valószínűsége: Karos-Eperjesszög I. temető: szórványként került elő egy ezüsből öntött, háromszög alakú, karéjos oldalú, közepén kör alakban áttört veret. Áttörését a veret síkjából kiemelkedő perem

övezi, hátlapján három felerősítésre szolgáló szegecs, melyek közül a hosszabb oldalon lévő kettőt vékony lemezke köti össze. Az áttörés peremezése, valamint nagy átmérője valamilyen betétre utal, a veret egykor valószínűleg bőrre volt erősítve.³⁷ Apatin: szórványként került elő 4 db aranyozott ezüsből öntött négyzetes veret. Központi, kerek áttörésüket kiemelkedő perem övezi. Felerősítésük a sarkokba fűrt négy lyukkal történt (HAMPEL 1907, 101; MESTERHÁZY 1996, 299).

A felsorolt veretek száma azonban még mindig csupán töredékét teszi ki az áttöréssel ellátott daraboknak, melyekben kő- vagy üvegbetétek nem maradtak meg, valamilyen betét megléte azonban valószínűsíthető, hiszen az áttörést övező foglalatot bizonyára nem cél nélkül alakították ki a vereteken.

Ezekben a veretekben a hiány okára nézve leggyorsabb megoldásnak természetesen az kínálkozna, hogy egy eredetileg betét számára kialakított, valamilyen foglalattal ellátott mintából kikerülő öntvény a végén valamilyen okból mégsem kapott kő- vagy üvegbetétet. Néhány esetben ez sem elképzelhetetlen, azonban mikor az öntőmintát készítették, nyilván valamilyen céllal alakították ki az áttörést övező foglalatot is. Ha csak a veret hátlapjául szolgáló élénk színű anyag fénye ütött volna át a lyukon, akkor nem lett volna szükség az azt övező gyűrűre, mint ahogy ez több más, kisebb – általában ingnyakat díszítő kerek, és kéttagú csüngős – veret esetében látható. A foglalatoknak tehát valamilyen funkciója kellett, hogy legyen. A betét hiányának magyarázatként szolgálhat, hogy szórvány darabok vagy feldúlt sírokból származó példányok esetében a könnyebben kieső, kitörő betét, a rövidebb-hosszabb ideig tartó hanyódásnak, vagy a földmunka során bekövetkező dűlásnak esett áldozatul. Ezzel is számolni kell, mint lehetőséggel, azonban több hitelesen feltárt, nagyobb számú veretet tartalmazó sír esetében már nehezen elképzelhető, hogy az összes betét még a tulajdonos életében kiesett, és elveszett volna.

A betétek egy részének hiányára tehát más magyarázatot kell keresni. Ez pedig véleményem szerint nem lehet más mint az, hogy a betétek egy része valamilyen szerves, így a kárpát-medencei talajviszonyok között régészetiileg nehezen megfogható anyagból készült. A betétek anyagaként értelemszerűen az ékkő/kő vagy az üveg merül fel. A valódi ékkő ritka honfoglalás kori sírjainkban, néhány elszórt példát kivéve, ezek is főként gyűrűk foglalatában találhatók. Jóval gyakoribb az üveg, mely az egyik legnagyobb darabszámú tárgycsoportnak, a gyöngyöknek is szinte kizárólagos alapanyagául szolgált a fém, vagy az ásványi eredetű anyagok mellett. Voltak azonban fából készült gyöngyök is.³⁸ A szerves anya-

gok ékszerként való felhasználására azonban nem ez az egyedüli mód lehetséges. Gömbsorcsüngős fülbevalókat feldolgozó tanulmányában Révész L. (RÉVÉSZ 1988, 147) vetette fel annak lehetőségét, hogy ahol a fülbevalónak csak a lecsüngő huzal része van meg, ott a gyöngyök lehetnek fából, bőrből, talán még szárított növényi bogyókból vagy magvakból is. Ezek alapján úgy vélem, hogy a veretek áttöréseiben szerves anyagból készült betétek is lehettek. Ezeknek mára azonban nem maradt nyomuk, csak a fém vereteken lévő egykori foglalatok árulkodnak egykori meglétükről.

A kő- vagy üvegbetétes veretek kronológiája

A Rakamaz–Túróczi-parti temető 1. sírjából előkerült egyenes talpú kengyelpár típusának használata a 10. század első kétharmadára jellemző. Hasonló kengyel került elő a 2. sírból is, továbbá övveretek, melyek a 10. század első felére keltezhetők (RÉVÉSZ 1999, 280–281). A temetőből előkerült bizánci típusú övcsat a 10. század első harmadából származhat (MESTERHÁZY 1990, 91). A hencidai 5. sírből származó hurkos fülű kengyelek és állatfejes zablák használata a honfoglalók első generációjához köthető (RÉVÉSZ 1996, 60). A szeredi I-es temetőből I. Berengar (888–915), Provence-i Hugó (926–931), I. Eduard (901–924) és II. Lothar (945–950) érmei kerültek elő, így az a 10. század közepén még minden bizonnyal használatban volt. A Várpalota–Simmelweis utcai temető 11. sírjából származó pödrött végű díszítetlen pántkarperecek használata a 920-as évektől adathozható, a 10. század első kétharmadában (SZŐKE 1962, 72; RÉVÉSZ 1996, 92), míg a típus díszített változatainak elterjedése a század második felére tehető (RÉVÉSZ 1996, 92). A kunadacs-köztemetői sírokból származó ezüst pántkarperecek használata a módosabb személyek körében főként a 10. század első kétharmadára jellemző (SZŐKE 1962, 72; RÉVÉSZ 1996, 90), míg a veretes övek döntő többsége a 10. század első felére-kétharmadára keltezhető (RÉVÉSZ 1996, 131). A szeged-algyői 49. sír időrendjét a négyzetes veretek tárgyalásánál már érintettem.

Fentiek alapján úgy tűnik, hogy az egyes veretek üvegbetéttel való díszítése már a 10. század első harmadában megtalálható volt. Ennek a díszítőtechnikának az alkalmazása aztán egészen a század közepéig, második felének elejéig még bizonyosan megfigyelhető. Legkésőbbi példája valószínűleg a várpalotai 11. sírből előkerült öntött dísz, mely a 10. század második felére datálható.

Az üvegbetétes vereteket tartalmazó női sírok közül a honfoglaló magyarság módosabb rétegébe sorolható a hencidai 5. sír, melyből egyebek mellett

rozettás lószerszámok is előkerültek; míg a szeged-algyői 49. sírban nyugvó nő tehetőségéről csüngős kaftándíszei, valamint öv- vagy ruhadíszei és ékszerei tanúskodnak. A rakamazi sírból előkerült pompás kivitelű, aranyozott ezüst hajfonatkorongpár ugyancsak életében tehetősebb személyre utal. Leleteiben az előzőeknél szegényesebb a várpalotai temető 11. sírja, a sírba temetett nő azonban életében a köznépi közösség egyik leggazdagabb tagja lehetett, erről pártas és ruhadíszei valamint karperecei tanúskodnak.

Az üvegbetéttel díszített, s azt máig megőrzött vereteket tehát főként a viselet részeként találjuk a 10. századi magyarság módosabb rétegébe tartozó nőknél, noha kisebb számban köznépi környezetben is előfordulnak, továbbá férfi sírból is került már elő ilyen veret.

Az üvegbetéttel megőrzött veretek a Kárpát-medencében legnagyobb számban a Felső-Tisza-vidéken található, jóval ritkábbak a Kisalföldön, a Dunántúlon, a Duna–Tisza közén, valamint a Tiszántúlon.

4. Kő- és üvegbetét

A színes ékkövek használata a neolitikumig vezethető vissza (OBERFRANK 1996, 310). Az ékszereken alkalmazott berakás eredete ugyancsak távolabbi hagyományokra tekint vissza, azt valószínűleg Mezopotámiában és Egyiptomban kell keresni, a Kr.e. III. évezred második felében. Folyamatossága megvan a görög, hellenisztikus és a római korban is (DÁGI 2002, 280). Ezt követően, ha régióként és korszakoként eltérő intenzitással is, de napjainkig kedvelt és alkalmazott eljárás maradt.

A berakás alapanyagául szolgáló ásványokhoz és drágakövekhez több kultúrkörben is babonás hiedelmek, elképzelések, különböző jelentések kapcsolódnak, sokszor különböző dolgokhoz kapcsolva azokat. Hasonló a helyzet a színekkel is, melyek ugyancsak több szimbolikus jelentéssel bírtak már az emberi történelem folyamán (PÁL–ÚJVÁRI 1997, 435). A különböző színeknek az emberre gyakorolt pszichikai

és élményhatása, mely azonnali képzetársítást eredményezett, egyetemes érvényű szimbolikus jelek létrejöttéhez vezetett (ERDÉLYI 1961, 175).

A drágakövek több kultúrában is óvó-védő jelentéssel bírnak: bajelhárításra, védelemre, gyógyításra stb. egyaránt alkalmasnak hitték azokat. A valódi ékkövek mellett hamar megjelentek az azokat utánzó, értéktelenebb anyagból készült betétek is. Ezek készítése az ókori Egyiptomig vezethető vissza (SCHUMANN 1992, 8, 65; SZEMEDÁN 1994, 205–206). Az ékkövek ékszereken, vereteken stb. való alkalmazása nagyrészt természetesen azok optikai hatásával is magyarázható. Valódi ékkövekkel díszített tárgyakat csak a leggazdagabbak engedhettek meg maguknak, ezek igénye azonban bizonyára szélesebb körben elterjedt, így nem csoda, hogy a valódi kövek utánzását célzó olcsóbb üvegből készült betétek széleskörűen elterjedtek. Ezek elterjedését esetenként elősegítette a valódi kövek hiánya is.

Az általam ismert kárpát-medencei betétek mind-egyike üvegből készült, kerek, általában domború felületű darabok. Ezek lehetnek speciálisan a foglalat számára készült betétek, vagy valószínűleg másodlagosan felhasznált, félbevágott gyöngyök. Színük, a dunavecse-fehéregyházi tarsolylemez mára sajnos elveszett, „*fehères*” színű betétjének kivételével, minden esetben, még a gyöngyöknél is kék.

Mint már említettem az egyes színekhez a történelem során többféle szimbolikus jelentés is társult. A kék hagyományosan az ég, a levegő, az isteni szféra, a tisztaság, az igazság, az állandóság, a hűség, a megbízhatóság színe (ERDÉLYI 1961, 585–586; SZEMEDÁN 1994, 205–206). Talán nem alaptalan a feltételezés, hogy Árpád magyarjai szemében is valamilyen jelentéssel bírt a kék szín, mely a betéteken keresztül jelentkezett. A kék színű betétek magas számának azonban pusztán gyakorlati oka is lehet, ugyanis a kék volt talán az egyik legkönnyebben előállítható szín (FÓRISZ–PÁSZTOR–NAGY–TÓTH 1999).³⁹

Jegyzetek

- 1 Hasonló módon értelmezi a szöveget Kmoskó M. is, fordításában „*fegyverek ezüstösek és gyöngyökkel kirakvák*” szerepel (KMOSKÓ 1927, 166).
- 2 A szöveg kritikai kiadása: HABIBI 1969; MARTINEZ 1982. A forrás értelmezésében Sárközy M. (ELTE-BTK Iranisztika Tanszék) volt segítségemre, akinek munkáját ezúton is köszönöm.
- 3 Pl. Karos-Eperjesszög II/11., 50., 52. sír, III/11. sír (RÉVÉSZ 1996, 17, 25, 26–27., 35, 19. t., 73/2. t., 82–83. t., 122–123. t.), Tarczal-Rimai dűlő (HAMPEL

1900, 710–716.), Tiszasüly-Éhhalom (MADARAS–SELMECZI 1996, 292–293).

- 4 Pl. Eperjeske 2., 3. sír (KISS 1922, 44, 47), Karos-Eperjesszög II/52., III/11. sír (RÉVÉSZ 1996, 27, 35–36, 81. t., 125. t.).

- 5 A sírról csupán egy előzetes közlemény jelent meg eddig (LAUERMAN 2000, 34–35), a függesztőről készült fényképeket Révész L. bocsátotta rendelkezésemre, amit ezúton is szeretnék megköszönni.

- 6 A készenléti íjtegezket Révész L. gyűjtötte össze (RÉVÉSZ 1996, 157–168).
- 7 Rekonstrukciós rajz: RÉVÉSZ 1996, 161.
- 8 Újfehértó-Micskepuszta, Bodrogszerdahely-Bálványdomb 3. sír, Tiszaeszlár-Bashalom II/13. sír, Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 16. sír, Karos-Eprejesszőg I/9. sír, valamint szórvány, II/11., II/41., II/61. sír (RÉVÉSZ 1996, 133–143; *ibid.* 2003, 266.), Tiszacsoma (KOBÁLY 2001, 209, 9. kép).
- 9 Kolozsvár-Szántó u., Déva (BÓNA 2001, 76–78).
- 10 Przemysł (KOPERSKI 1996, 444–445).
- 11 A központos elrendezésű mintázatot Szabó J. Gy. összefüggésbe hozta a 10. század 3. harmadáig kialakult, a fedelem fennhatósága alá tartozó területtel (SZABÓ 1980, 271–293; *ibid.* 1983, 34–51).
- 12 Révész L. előadása 2004. 02. 24.-én, a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetében rendezett, a honfoglalás kor kutatásának helyzetéről tartott konferencián.
- 13 A legalább három különböző sírból származó leletek között két fajta övveretek kerültek elő, melyek közül az egyik fajta valószínűleg a tarsolylemez tartó övre volt egykor felszerelve (FODOR 1996e, 282).
- 14 A bizonyosan lábbelit díszítő vereteket Révész L. választotta külön a bizonytalan funkciójú, illetve a bizonyosan nem csizmadísként alkalmazott veretektől (RÉVÉSZ 1996, 98–99).
- 15 Hasonló veret díszítette a karos-eperjesszőgi II/61. sírból előkerült tarsolyt (RÉVÉSZ 1996, 103.t).
- 16 Horváth A. J. figyelt meg a szobi 90. sírban gyeplőt díszítő préselt aranyozott bronz lemezeket (LASZLÓ 1943, 30). Az ezüst lemezes kantárokhoz: RÉVÉSZ 1996, 77, 249.j.
- 17 A temetés során végzett rituális cselekedetéről: SZABÓ 1964, 117–129; TETTAMANTI 1975; RÉVÉSZ 1996a.
- 18 Alakra hasonló, kerek, füles veret került elő szórványként a Kolozsvár-Zápolya utcai temetőből is. Kerek áttörése gyöngyözött kerettel övezett, hátlapján három felerősítésre szolgáló szegecs (KOVÁCS 1942, 104). Kő- vagy üvegberakása nem bizonyítható, funkciója nem ismert.
- 19 Az alábbi lelőhelyekről származó vereteket ismerem: Apatin (MESTERHÁZY 1996, 299), Bordány (KÜRTI 1978, 9), Cegléd (HAMPEL 1907, 111), Csongrád-Vedelhalom 29. sír (PÁRDUCZ-TARY 1939, 194), Eperjes-Takács tábla 5. sír (BÁLINT 1991, 60–66), Fábiansbestyén-Mikecz föld (BÁLINT 1991, 219, 19. ábra), Felsőörs-Kishegy (ÉRY-KELEMEN-NÉMETH-TORMA 1962, 92), Hajdúböszörmény-Bodaszőlő-Büdöskút 9. sír (M. NEPPER 1996, 224), Harta-Freifelt 3. sír (KUSTÁR-LANGÓ 2003, 21–24, 8. kép), Harta-Miklapusza (FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962, 379. sz; DIENES 1972, 57. kép), Hódegyháza 6. sír (STANOJEV 1989, 47, 51; BÁLINT 1991, 226–229), Homokmégy-Székes 75. sír (GALLINA-HAJDRİK 1998, 150), Hugaaj (HAMPEL 1900, 626), Karos-Eperjesszőg III/6. sír (RÉVÉSZ 1996, 34, 115.t.), Dunavecse-Fehéregyháza (KADA 1912, 328–329, d. kép), Marosgombás 1. sír (ROSKA 1936, 164–166), Mezőzombor-Bálványdomb 11. sír (MEGAY 1963, 46), Nagykörű (FODOR 1996a, 210., 242–244), Nagyteremia (HAMPEL 1900, 667–671; MESTERHÁZY 1996b, 342), Öregcsertő-Csornapuszta (HAJDRİK 1997, 95), Sándorfalva 16. és 85. sír (FODOR 1996d, 349–350), Sárrétudvari-Poroshalom 9. sír (M. NEPPER 2002, 399, 361.t.); Szeged-Algyő 49. sír (KÜRTI 1979, 331–334), Szeged-Bojárhalom 3. sír (REIZNER 1891, 97–114), Szeged-Jánosszállás 21. sír (KÜRTI 1994, 167), Székesfehérvár-Demkőhegy 6. sír (HAMPEL 1900, 694–696), Tiszaabercel-Ráctemető 4. sír (CSALLÁNY 1970, 273), Tiszaeszlár-Bashalom II/3. sír (DIENES 1986, 100; FODOR 1996f, 187–190), Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 9. sír (NÉMETH 1996, 11–12). A felsorolt veretek mellett a szakirodalomban további négyzetes veretek is találhatóak, ezek mintázata azonban vagy nem közép-pontos, mint a fentebb felsorolt daraboké, vagy a szakirodalomban csupán említés szintjén szerepelnek, így róluk érdemleges információval nem rendelkezem, ezért ezeket gyűjtésemből is kihagytam.
- 20 Kada E. (KADA 1912, 328) tudósításában férfi sír szerepel, a leírásból azonban kiderül, hogy a váz nyaki részén 19 db rombusz alakú ingnyakdísz is volt, mely néhány elszórt példát kivéve, a női viselet jellemzője.
- 21 A sándorfalva-eperjesi temető 16. sírjában a női váz gerincoszlopának két oldalán, egymással párhuzamos sorban feküdt 8 db négyzetes veret. Hasonló helyzetben figyelt meg az ásató 4 db négyzetes veretet a 85. sírban is (FODOR 1985, 30, 4. kép; *ibid.* 1996d, 349–350). Tiszaabercel-Ráctemetőn a 4. sírban nyugvó nő gerincoszlopával párhuzamosan, a jobb és bal oldalon két-két darab préselt, négyzetes ezüstveret feküdt (CSALLÁNY 1970, 273). M. Nepper I. feltételezése szerint ugyancsak a felsőruha díszítésére szolgálhatott a Hajdúböszörmény-Bodaszőlő, büdöskúti 9. sírből származó négyzetes veret, mely a bal kar környékén feküdt (M. NEPPER 2002, 49, 18. t.). A harta-freifelti 3. sírban pedig, a temetőt feltáró régészek meghatározása szerint, egy négyzetes veretet a kaftán záróvereteként alkalmaztak (KUSTÁR-LANGÓ 2003, 21–24, 8. kép).
- 22 M. Nepper I. rekonstruált tarsolyt a sárrétudvari-hízó-földi 134. sír kapcsán (M. NEPPER 1993, 211–212, 11. kép; Uő. 2002, 323, 280.t.), valamint további tarsolyok lelőhelyeit is közli: Szeged-Algyő 49. sír, Hajdúböszörmény-Bodaszőlő, Sándorfalva (M. NEPPER 1996a, 53). A tiszaezslár-bashalmi II/3. sírből pedig bőr- vagy textiltarsoly csont záróeleme került elő (DIENES 1986, 100; FODOR 1996f, 190).
- 23 Letkés II/76. sír (BAKAY 1978, 117), Majs 532. sír (KISS 1983, 111), Székesfehérvár-Rádiótelep 56. sír (MAROSI 1926, 254).
- 24 Az Orosháza-Pusztai tanya 2. sírjában nyugvó nő medencéjének felső éle felett és a gerinctő két oldalán összesen 4 db kerek veret feküdt (DIENES 1965, 145–150). A mohács-téglagyári 5. sírban a női váz medencéjének táján 4 db kerek rozetta, a medence mellett pedig 4 db hasonló, de nagyobb veret feküdt (KISS 1983, 241). A szob-kiserdei 14. sírban a női váz deréktáján 9 db kerek rozettát figyelt meg a sírt feltáró Horváth A. J. (BAKAY 1978, 14).
- 25 Ld. 21.j.

- 26 A nagyköri 1. sírban nyugvó férfi mellkasának jobb felében 2 db ezüsből öntött, rombusz alakú ruhadísz feküdt (DIENES 1960, 177–178). A székesfehérvár-demkóhegyi 6. sírból 2 db nagyobb és 1 db kisebb négyzetes veret is előkerült (BAKAY 1966, 47–48, XX. t.). Férfi váz feküdt az Eperjes-Takács tábla területén feltárt temető 5. sírjában is, mely felett 30–40 centiméterrel magasabban kerültek elő a négyzetes veretek, valamint egyéb női ruhadíszek. Ha a váz nemének meghatározása helyes, akkor itt valószínűleg egy férfi halottal, női ruhát küldtek a másvilágra, nyilván egy korábban elhunyt, békétlenkedő asszony számára (BÁLINT 1991, 60–65; DIENES 1976, 112). Négyzetes veretek voltak továbbá a rakamaz-strázsadombi A sírban (FODOR 1996b, 115), valamint a tarcal-rimai-dülői temető leletei között is (HAMPEL 1900, 716). Ezek mintázata azonban – eltérően a fentiekől – nem középpontos.
- 27 Újfehértó-Micskepuszta, Karos-Eperjesszög II/11., 41. sír, Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 16. sír, Przemysl 6. sír, Tiszacsoma.
- 28 A karos-eperjesszögi II/52. sírban a kantárszíjak találkozásánál helyezkedtek el négyzetes veretek (RÉVÉSZ 1996, 71. 89.t.). A Felsőörs-Kishegyen szőlőművelés során előkerült sírból 8 db kerek pityke mellett 11 db ezüsből öntött, négyzetes lószerszámdísz került elő (ÉRY-KELEMEN-NÉMETH-TORMA 1969, 92). A feldúlt sírból származó veretek esetében azonban teljes biztonsággal nem határozható meg azok egykori funkciója, hiszen azokat ruha-, vagy övdíszként egyaránt alkalmazhatták. Ezt támaszthatja alá, hogy olyan veretes lószerszám, mely ilyen nagy számú négyzetes – és csak négyzetes – veretből állt, nem ismert a Kárpát-medence 10. századi régészeti leletanyagából. A veretes lószerszámokhoz: RÉVÉSZ 1996, 54–79.
- 29 Marosgombás 1. sír, Szeged-Algyő 49. sír, Szeged-Jánosszállás 21. sír, Sándorfalva 85. sír, Tiszabercel-Ráctemető 4. sír, Tiszaeszlár-Bashalom II/3. sír. A típus bronzból öntött változata a csongrád-vendelhalmi 29. sírből ismert.
- 30 Hódegyháza 6. sír, Székesfehérvár-Demkóhegy 6. sír.
- 31 Karos-Eperjesszög III/6. sír, Cegléd, Mezőzombor-Bálványdomb 11. sír, Sárrétudvari-Poroshalom 9. sír. Hasonló veretek kerültek elő a Przemysl-i 2. sírből.
- 32 Dunavecse-Fehéregyháza, Harta-Miklapuszta.
- 33 Eperjes-Takács tábla 5. sír, Fábiánsebestyén-Mikecz föld, Harta-Freifelt 3. sír, Nagyteremia.
- 34 Apatin, Hajdúböszörmény-Bodaszőlő, Búdöskút 9. sír.
- 35 Talán ugyancsak az inget díszítette a felsőörs-kishegyi sírből előkerült 8 db kerek pityke.
- 36 Azonban, hogy a négyzetes, deréktájon viselt veretek valószínűleg nem kizárólagos jellemzői e csoportnak, bizonyíthatja a szob-kiserdei 14. sír (BAKAY 1978, 14), ahol a rombusz alakú ingnyakdíszek mellett a derékon kerek rozetták voltak.
- 37 RÉVÉSZ 1996, 13, I.t. Hampel J. a veretet Bodrogvécs lelőhelyről származóként közli (HAMPEL 1900, 534), mely valószínűleg tévedés eredménye, hiszen a veretet ábrázoló tábla Dókus Gy. közleményében a karosi leletek között szerepel (DÓKUS 1900, 53).
- 38 Körösér-Iskola 1. sírjában figyelt meg Tömörkény I. fából készült gyöngyökét (TÖMÖRKÉNY 1904, 271).
- 39 Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Fodor Istvánnak és Révész Lászlónak lektori véleményükért, mely segítségemre volt mondandóm árnyaltabb megfogalmazásában.

IRODALOM

- BAKAY 1966 K. BAKAY, *Gräberfelder aus den 10–11. Jahrhunderten Umgebung von Székesfehérvár und die Frage der Fürstlichen Residenz*. ARegia 6–7 (1966) 43–88.
- BAKAY 1978 K. BAKAY, *Honfoglalás- és államalapítás kori temetők az Ipoly mentén – Gräberfelder an der Eipel aus der Zeit der Ungarischen Landnahme und Staatsgründung*. StCom 6 (1978) Szentendre.
- BÁLINT 1977 CS. BÁLINT, *A magyar őstörténet régészetének tárgyi anyaga. Honfoglaláskor*. In: Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba II. (Szerk.: Hajdú P.–Kristó Gy.–Róna-Tas A.) Budapest 1977, 121–164.
- BÁLINT 1988 CS. BÁLINT, *Die Archäologie der Steppe*. Wien-Köln, 1988.
- BÁLINT 1991 CS. BÁLINT, *Südungarn im 10. Jahrhundert*. StudArch 11 (1991) Budapest.
- BÁLINT 1996 CS. BÁLINT, *A kora középkori kelet-európai steppe régészete és a 9–10. századi magyarok*. MT 41/8 (1996) 937–948.
- BÓNA 2001 I. BÓNA, *Erdély a magyar honfoglalás és államalapítás korában*. Erdélyi Tudományos Füzetek 231 (2001) 69–97.
- CSALLÁNY 1970 D. CSALLÁNY, *Weiblicher Haarflehteschmuck und Steifelbeschlüge aus der ungarischen Landnahmezeit im Karpatenbecken*. Acta ArchHung 22 (1970) 261–299.
- CZEGLÉDY 1972 K. CZEGLÉDY, *Gardizi 'török' fejezetének magyarázatához*. MNy 68/2 (1972) 138–145.

- CZEGLÉDY 1986 K. CZEGLÉDY, *Ibn Ruszta és Gardízi*. In: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. (Szerk.: Györffy Gy.) Budapest 1986, 84–94.
- CZEGLÉDY 2002 K. CZEGLÉDY, *Ibn Ruszta és Gardízi*. In: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. (Összeállította: Györffy Gy.) Budapest 2002, 84–93.
- DÁGI 2002 M. DÁGI, *Aranyműves-technikák az ókorban*. Természet világa 2002 Június (2002) 278–280.
- DIENES 1960 I. DIENES, *Honfoglaló magyarok sírjai Nagykőrösön*. – *Gräber der landnehmenden Ungarn in Nagykőrös*. ArchÉrt 87 (1960) 177–187.
- DIENES 1965 I. DIENES, *A honfoglaló magyarok*. – *Die landnehmenden Ungarn*. In: Oroszáza története. (Szerk.: Nagy Gy.) Oroszáza 1965, 136–174.
- DIENES 1972 I. DIENES, *A honfoglaló magyarok*. Budapest 1972.
- DIENES 1973 I. DIENES, *Honfoglalás kori veretes tarsoly Budapest-Farkasrétről*. – *Beschlagverzierte landnahmenzeitliche Tasche vom Budapest-Farkasrét*. FolArch 24 (1973) 177–214.
- DIENES 1976 I. DIENES, *Opponensi vélemények Bálint Csanád: Dél-Magyarország a X. században c. kandidátusi értekezéséről*. – *Kritik des Opponenten über die Dissertation von Cs. Bálint: Südungarn in 10. Jahrhundert*. ArchÉrt 103 (1976) 107–127.
- DIENES 1986 I. DIENES, *A Felső-Tisza-vidék a X. században*. In: Szabolcs-Szatmár megye műemlékei. (Szerk.: Entz G.) Budapest 1986, 92–114.
- DÓKUS 1900 GY. DÓKUS, *Árpád-kori sírleletek Zemplén vármegyében*. – *Árpádenzeitliche Grabfunde im Komitat Zemplén*. ArchÉrt 34 (1900) 39–61.
- ERDÉLYI 1961 ZS. ERDÉLYI, *Adatok a magyar népköltészet színszimbolikájához*. Ethn 1961/2,4 (1961) 173–199.; 583–598.
- FEHÉR—ÉRY—
KRALOVÁNSZKY 1962 G. FEHÉR—K. ÉRY—A. KRALOVÁNSZKY, *A Közép-Duna-Medence magyar honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei*. Leletkataszter. RégTan 2 Budapest 1962.
- FETTICH 1937 N. FETTICH, *A honfoglaló magyarság fémművessége*. – *Die Metallkunst der ländnehmenden Ungarn*. ArchHung 21 (1937) Budapest 1937.
- FETTICH 1942 N. FETTICH, *Die altungarische Kunst*. Berlin 1942.
- FODOR 1985 I. FODOR, *Honfoglalás kori temető Sándorfalván*. – *Landnahmezeitliches Graberfeld zu Sándorfalva*. AASzeg 5 (1985) 17–33.
- FODOR 1994 I. FODOR, *Leletek Magna Hungariától Etelközig*. In: Honfoglalás és régészet. (Szerk: Kovács L.) Budapest 1994, 47–66.
- FODOR 1996 I. FODOR, *Bana*. In: HMK 362–365.
- FODOR 1996a I. FODOR, *Nagykörű*. In: HMK 242–244
- FODOR 1996b I. FODOR, *Rakamaz-Strázsdombi dűlő*. In: HMK 110–119.
- FODOR 1996c I. FODOR, *Rakamaz-Túróczi-part*. In: HMK 162–167.
- FODOR 1996d I. FODOR, *Sándorfalva*. In: HMK 348–351.
- FODOR 1996e I. FODOR, *Szolnok-Strázsaalom*. In: HMK 282–285.
- FODOR 1996f I. FODOR, *Tiszaeszlár-Bashalom*. In: HMK 185–190.
- FODOR—MADARAS 1996 I. FODOR—L. MADARAS, *Túrkeve-Ecsegpusztá*. In: HMK 294–296.
- FÓRIZS—PÁSZTOR—
NAGY—TÓTH 1999 FÓRIZS—PÁSZTOR—NAGY—TÓTH, *A Szegvár-Oromdűlő avar kori temető gyöngyleleteinek műszeres analitikai vizsgálata*. A népvándorlás kor fiatal kutatóinak konferenciája. Székesfehérvár. m.a.
- FÓRIZS—PÁSZTOR—
NAGY—TÓTH 2000 I. FÓRIZS—A. PÁSZTOR—G. NAGY—M. TÓTH, *Avar kori üveggyöngyök röntgendiffrakciós és elektron mikroszondás vizsgálata*. Alapadatok az üveggyöngyök genetikájához. IV. Miből és hogyan? In: Hadak útján. A népvándorlás kor fiatal kutatóinak konferenciája. Szeged 2000, 321–340.
- GALLINA—HAJDRIK 1998 ZS. GALLINA—G. HAJDRIK, *10–11. századi temetőrészlet Homokmégyszékesen*. Cumania 15 (1998) 133–178.
- GÖCKEJAN—ZIMONYI 2001 H. GÖCKEJAN—I. ZIMONYI, *Orientalische Berichte über die Völker Osteuropas und Zentralasiens im Mittelalter*. Die Ğayhānī-Tradition. Wiesbaden 2001.
- HABIBI 1969 ‘A. HABIBI, *Zeyn ol-axbâr-e Gardízi*. Teherán 1969.

- HAJDRIK 1998 G. HAJDRIK, *Honfoglaláskori női viselet rekonstrukciója a homokmégyszékesi sírleletek alapján*. MKCsM 1997 (1998) 89–98.
- HAMPEL 1900 J. HAMPEL, *A honfoglalási kor hazai emlékei*. In: A magyar honfoglalás kút-fői. (Szerk: Pauler Gy.–Szilágyi S.) Budapest 1900, 507–826.
- HAMPEL 1907 J. HAMPEL, *Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről*. Budapest 1907.
- HMK 1996 A HONFOGLALÓ MAGYARSÁG. Kiállítási katalógus. (Szerk: Révész László, Wolf Mária és M. Nepper Ibolya közreműködésével Fodor István.) Budapest 1996.
- HORVÁTH 1996 M. A. HORVÁTH, *Balotaszállás*. In: HMK 302–304.
- HORVÁTH 1996a M. A. HORVÁTH, *Dunavecse-Fehéregyháza*. In: HMK 307–308.
- HORVÁTH 1996b M. A. HORVÁTH, *Kunadacs-Köztemető*. In: HMK 333–336.
- KADA 1912 E. KADA, *Kecskemét vidékéről való leletek*. ArchÉrt 46 (1912) 323–333.
- KESZI 1999 T. KESZI, *10. századi zárt lemezgyűrűk pajzs alakúan kiszélesedő fejjel, pentagramma és madár ábrázolással*. In: A népvándorlás kor fiatal kutatóinak 8. találkozójának előadásai. (Szerk: S. Perémi Á.) Veszprém 133–148.
- KISS 1983 A. KISS, *Baranya megye X–XI. századi sírleltei*. Budapest 1983.
- KISS 1922 L. KISS, *Eperjeskei honfoglalás kori temető*. ArchÉrt 53 (1920–1922) 42–55.
- KMOSKÓ 1927 M. KMOSKÓ, *Gardzî a törökökről*. Századok 61 (1927) 149–171.
- KMOSKÓ 1997 M. KMOSKÓ, *Mohamedán írók a steppe népeiről*. Földrajzi irodalom I/1. (Szerk.: Zimonyi I.) Budapest 1997.
- KOBÁLY 2001 J. KOBÁLY, *Néhány adat Kárpátalja honfoglalás és Árpád-kori leleteiről. – Über die landnahme- und arpadenzeitliche Funde der Karpatukraine*. JAMÉ 43(2001)197–224.
- KOPERSKI 1996 A. KOPERSKI, *Przemysł*. In: HMK 439–448.
- KOVÁCS 1942 I. KOVÁCS, *A kolozsvári zápolya-utcai magyar honfoglalás kori temető*. Közlemények az erdélyi Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárából 2 (1942) 85–115.
- KOVÁCS 1986 L. KOVÁCS, *Viselet, fegyverek*. In: Kristó Gy.: *Az Árpád-kor háborúi*. Budapest 1986, 216–286.
- KOVÁCS 1989 L. KOVÁCS, *Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit*. Fontes ArchHung 1989. Budapest.
- KOVÁCS 1990 L. KOVÁCS, *Szablya-kard fegyverváltás. A kétélű kardos 10–11. századi magyar sírok keltezéséhez. – Säbel-Schwert Waffenwechsel. Zur Datierung der Ungarischen Gräber mit zweischneidigen Schwertern im 10–11. Jh.* ArchÉrt 117 (1990) 39–49.
- KOVÁCS 1994 L. KOVÁCS, *Das früharpadenzeitliche Gräberfeld von Szabolcs*. VAH 6 (1994) Budapest.
- KOVÁCS 1996 L. KOVÁCS, *Fegyver s vitéz*. In: Honfoglaló őseink. (Szerk: Veszprémy L.) Budapest 1996, 81–108.
- KUSTÁR—LANGÓ 2003 R. KUSTÁR—P. LANGÓ, *Ezüstbe öltözött lányok. Honfoglalás kori sírok Harta határában*. Kalocsa 2003.
- KÜRTI 1979 B. KÜRTI, *Honfoglalás kori magyar temető Szeged-Algyőn*. MFMÉ 1978/79-1 (1979) 323–345.
- KÜRTI 1983 B. KÜRTI, *Társadalom*. In: Szeged története I. (Szerk: Kristó Gy.) Szeged 1983, 259–267.
- KÜRTI 1994 B. KÜRTI, *Honfoglalók a Maros torok táján*. In: Honfoglalás és régészet. (Szerk.: Kovács L.) Budapest 1994, 161–170.
- KÜRTI 1996 B. KÜRTI, *A honfoglaló magyar női viselet*. In: A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei. (Szerk: Wolf Mária és Révész László). Miskolc 1996, 148–161.
- LANGÓ 2000 P. LANGÓ, *Megjegyzések a Kárpát-medence X–XI. századi huzalkarpereceinek és sodrott karpereceinek viseletéhez és használati idejéhez. – Beiträge zur Tracht und Benutzungszeit der Draht- und gedrehten Armringe im Karpatenbecken des 10.–11. Jahrhunderts*. JAMÉ 42 (2000) 33–57.

- LÁSZLÓ 1943 GY. LÁSZLÓ, *A koroncói lelet és a honfoglaló magyarok nyerge.* – *Der Grabfund von Koroncó und der altungarische Sattel.* ArchHung 27 (1943) Budapest.
- LÁSZLÓ 1944 GY. LÁSZLÓ, *A honfoglaló magyar nép élete.* Budapest 1944.
- LAUERMANN 2000 E. LAUERMANN, *Ein landnahmezeitliches Reitergrab aus Gnadendorf.* Archäologie Österreichs 11/2(2000)34–35.
- LAZARD 1963 G. LAZARD, *La langue des plus anciens monuments de la prose persane.* Paris 1963.
- MADARAS—SELMECZI 1996 L. MADARAS—L. SELMECZI, *Tiszasüly-Éhhalom.* In: HMK 292–294.
- MAROSI 1926 A. MAROSI, *A Székesfehérvár-rádiótelepi ásatások.* ArchÉrt 54 (1926) 245–257.; 347–348.
- MARTINEZ 1982 A. P. MARTINEZ, *Gardizi's Two Chapters on the Turks.* AEMAe 2 (1982) 109–218.
- MEGAY 1963 G. MEGAY, *A Mezözombor-bálványdombi honfoglaláskori magyar temető.* – *Das landnahmezeitliche ungarische Gräberfeld von Mezözombor-Bálványdomb.* HOMÉ 3 (1963) 37–53.
- MESTERHÁZY 1990 K. MESTERHÁZY, *A Felső-Tisza-vidéki ötvösműhely és a honfoglalás kori emlékek időrendje.* – *The metal workshop in the Upper Tisza region and the chronology of finds from the Conquest period.* Agria 25–26 (1990) 235–274.
- MESTERHÁZY 1993 K. MESTERHÁZY, *A magyar honfoglalás régészetének ötven éve.* Századok 127 (1993) 270–311.
- MESTERHÁZY 1996 K. MESTERHÁZY, *Apatin.* In: HMK 299.
- MESTERHÁZY 1996a K. MESTERHÁZY, *Budapest-Farkasrét.* In: 367–368.
- MESTERHÁZY 1996b K. MESTERHÁZY, *Nagyteremia.* In: 342–344.
- MESTERHÁZY 1997 K. MESTERHÁZY, *A honfoglaló magyarok tárgyi emlékei.* Életünk 1997:1 (1997) 30–67.
- MOGIL'NIKOV 1981 V. A. MOGIL'NIKOV, *Tjurki.* In: *Stepi Evrazii v épochu srednevekov'ja.* Archeologija SSSR (1981) 29–43.; 120–125.
- MÓRA 1926 F. MÓRA, *Lovassírok Kunágotán.* Csanádvármegyei könyvtár 5 (1926)
- M. NEPPER 1993 I. M. NEPPER, *Neuere Gräberfelder aus der Landnahmezeit aus Hajdú-Bihar Komitat.* DMÉ 1991 (1991) 79–106.
- M. NEPPER 1996 I. M. NEPPER, *Hajdúböszörmény-Bodaszőlő.* In: HMK 220–224.
- M. NEPPER 1996a I. M. NEPPER, *Viselet.* In: HMK 52–54.
- M. NEPPER 2000 I. M. NEPPER, *A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok régészeti tevékenysége.* DMÉ 1999 (2000) 51–104.
- M. NEPPER 2002 I. M. NEPPER, *Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei 1–2.* Budapest-Debrecen 2002.
- NÉMETH 1996 P. NÉMETH, *Tiszavasvári–Nagy Gyepáros honfoglalás kori temetője.* In: *A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei.* (Szerk: Wolf M. és Révész L.) Miskolc 1996, 7–21.
- NYITRAI 1996 I. NYITRAI, *A magyar őstörténet perzsa nyelvű forrásai.* In: *A honfoglaláskor írott forrásai.* (Szerk.: Kovács L.–Veszprémy L.) Budapest 1996, 61–76.
- NYITRAI 1997 I. NYITRAI, *A magyarok elnevezései a perzsa forrásokban.* In: *Honfoglalás és nyelvészet.* (Szerk: Kovács L.–Veszprémy L.) Budapest 1997, 105–110.
- OBERFRANK 1996 F. OBERFRANK, *Az aranyművesség története.* Budapest 1996.
- OBERFRANK—RÉKAI 1993 F. OBERFRANK—J. RÉKAI, *Drágakőbiblia.* Budapest 1993.
- PÁL—ÚJVÁRI 1997 J. PÁL—E. ÚJVÁRI, *Szimbólumtár.* Budapest 1993.
- PÁRDUCZ—TARY 1939 M. PÁRDUCZ—L. TARY, *A Csongrád-Vendelhalmi honfoglaláskori lelet.* – *Les trouvailles de Csongrád-Vendelhalom de l'époque de la conquête du pays hongrois.* FolArch 1–2 (1939) 189–199.
- S. PERÉMI 1998 Á. S. PERÉMI, *A Várpalota-Semmelweis utcai honfoglaláskori köznépi temető.* In: *A népvándorláskor fiatal kutatóinak VII. konferenciája.* (Szerk: Kiss M.–Lengvári I.) Pécs 1996, 157–213.
- REIZNER 1891 J. REIZNER, *Magyar pogánykori sírleletek.* ArchÉrt 11 (1891) 97–114.

- RÉVÉSZ 1988 L. RÉVÉSZ, *Gömborscsüngős fülbevalók a Kárpát-medencében. – Ohrgehänge mit Kugelreihenanhänger im Karpatenbecken.* HOMÉ 25–26 (1988) 141–159.
- RÉVÉSZ 1989 L. RÉVÉSZ, *Lira alakú csatok a Kárpát-medencében. – Lyraförmige Schnallen in dem Karpatenbecken.* HOMÉ 27 (1989) 513–541.
- RÉVÉSZ 1994 L. RÉVÉSZ, *Honfoglalás kori tarsolylemezek Karosról.* In: A kőkortól a középkorig. Tanulmányok Trogmayer Ottó 60. születésnapjára. (Szerk.: Lőrinczy G.) Szeged 1994, 349–368.
- RÉVÉSZ 1996 L. RÉVÉSZ, *A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza-vidék X. századi történetéhez. – Die Gräberfelder von Karos aus der Landnahmezeit.* Archäologische Angaben zur Geschichte des oberen Theissgebietes im X. Jahrhundert. Miskolc 1996.
- RÉVÉSZ 1996a L. RÉVÉSZ, *Temetkezési rend.* In: HMK 37–43.
- RÉVÉSZ 1999 L. RÉVÉSZ, *Honfoglalás kori temető Tengőd-Hékútpusztán.* HOMÉ 37 (1999) 267–299.
- RÉVÉSZ 2001 L. RÉVÉSZ, *Aranyszántás Balotán. – Goldenes Ackerfeld in Balota. The Golden Harvest of Balota.* Budapest–Kiskunhalas 2001.
- RÉVÉSZ 2003 L. RÉVÉSZ, *Újabb adatok a Karos-Eperjesszög I. honfoglalás kori temető értékeléséhez. – Neue Angaben zur Bewertung des landnahmezeitlichen Gräberfeldes I von Karos-Eperjesszög.* MFMÉ – StudArch 9 (2003) 259–276.
- ROSKA 1936 M. ROSKA, *A honfoglalás és Erdély.* In: A történeti Erdély. (Szerk.: Asztalos M.) Budapest 1936, 163–174.
- SCHUMANN 1992 W. SCHUMANN, *Drágakő biblia.* Budapest 1992.
- STANOJEV 1989 N. STANOJEV, *Nekropolen aus dem 10.–15. Jahrhundert in der Vojvodina.* Novi Sad 1989.
- SZABÓ 1964 J. GY. SZABÓ, *Honfoglaláskori sírok Eger-Répástetőn.* EMÉ 2 (1964) 105–139.
- SZABÓ 1978–79 J. GY. SZABÓ, *Árpád-kori telep és temetője Sarud határában IV. – Árpádenzeitliche Siedlung und ihr Friedhof in der Gemarkung von Sarud.* EMÉ 16–17 (1978–79) 45–136.
- SZABÓ 1980 J. GY. SZABÓ, *Das silberne Taschenblech von Túrkeve-Ecsegpusztá.* Acta ArchHung 32 (1980) 271–293.
- SZABÓ 1983 J. GY. SZABÓ, *A Duna-Tisza köze és a magyar honfoglalás.* Forrás 15 (1983) 34–51.
- SZEMEDÁN 1994 GY. SZEMEDÁN, *Színek.* In: Jelképtár. (Szerk.: Hoppál M.–Jankovics M.–Nagy A.–Szemedán Gy.) Gyula 1994.
- SZŐKE 1962 B. SZŐKE, *A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei.* RégTan 1 Budapest 1962.
- SZŐKE—VÁNDOR 1987 M. B. SZŐKE—L. VÁNDOR, *Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője.* Fontes ArchHung 1987 Budapest.
- TETTAMANTI 1975 S. TETTAMANTI, *Temetkezési szokások a X–XI. században a Kárpát-medencében. – Begräbnissitten im 10–11. Jh. im Karpatenbecken.* StCom 3 (1975) 79–123.
- TOČÍK 1968 A. TOČÍK, *Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei.* Bratislava 1968.
- H. TÓTH 1984 E. H. TÓTH, *Kunadacs-Közetemető.* RégFüz I. 37 (1984) 337.
- TÖMÖRKÉNY 1904 I. TÖMÖRKÉNY, *Oroszlámosi leletekről és ásatás a Körös-éri iskolánál.* ArchÉrt 38 (1904) 263–271.
- ZIMONYI 1995 I. ZIMONYI, *Gardézi.* In: A honfoglalás korának írott forrása. (Szerk.: Olajos T., H. Tóth I. és Zimonyi I. közreműködésével Kristó Gy.) Szeged 1995, 35–38.

ANGABEN ZUM FRAGENKREIS DER LANDNAHMEZEITLICHEN WAFFEN, TASCHEN UND
BESCHLÄGE MIT STEIN- UND GLASEINLAGEN

Auszug

Im Rahmen dieser Arbeit möchte ich die archäologische Bewertung der mit Stein- und Glaseinlagen verzierten Waffen, Taschen und unterschiedlichen Beschläge im landnahmezeitlichen Fundmaterial vornehmen. Als erster Schritt erweist sich als notwendig, kurz auf das Werk des Persers Gardîzî "*Zierde der Geschichten*" einzugehen, da dieses auch einen kurzen Hinweis auf die Waffen der Ungarn enthält. Leider ist der Text lückenhaft, mehrere deformierte Wörter und Kopierfehler erschweren das Verständnis, des weiteren fehlen oft die diakritischen Punkte der Buchstaben. Auf Grund dieser Mängel erscheint die auf die Waffen bezügliche zweite Hälfte des Satzes bis heute in den Quellenausgaben in zweifacher Lesung, deren Übersetzungen lauten: "Ihre Waffen sind mit Silber beschlagen und mit Perlen eingelegt", bzw. "Ihre Waffen sind mit Silber beschlagen und mit Gold eingelegt". Meiner Meinung nach ist nicht auszuschließen, dass der Ausdruck "mit Perlen eingelegt" auch für die unser Thema bildenden Stücke mit Stein- und Glaseinlagen wichtig ist.

Mit Gold tauschierte Silberzubehörwaffen sind bis heute im Fundmaterial des 10. Jahrhunderts im Karpatenbecken unbekannt, aber Waffen mit silbervergoldeten Beschlägen wurden schon mehrfach gefunden, Säbel und Bereitschafts-Bogenhalter. Griffknopf, -ring oder -platte sowie das Scheidenzubehör der ersteren konnten mit vergoldeter Silberverzierung versehen werden, letztere erhielten mehrfach vergoldete Silberbeschläge.

Die Bezeichnung "Perlen" kann sich auch auf Stein- oder diese imitierenden Glaseinlagen beziehen. Drei Waffen mit dieser Ziertechnik sind bekannt. Die Bereitschafts-Bogenhalter von Karos-Eperjesszög Grab III/11 (Abb. 1.1) und Eperjeske Grab 2 (Abb. 1.2) sowie der Gnadendorfer Säbel. Die quadratischen Beschläge ersterer haben je eine Einlage im mittleren Drittel des Bogenhalters, als Zentrum der Verzierung; die ein Palmettenmuster imitierenden Aufhängeösen am letzteren waren mit je 3 Einlagen verziert. Letztere Waffe ist einmalig unter den ungarischen Säbeln des 10. Jahrhunderts, denn zu deren Verzierung verwendete man vor allem Edelmetallzubehör. Unter den Bereitschafts-Bogenhaltern mögen sich einst auch Stücke mit weiteren Einlagen befunden haben, leider sind aber die diese zierenden Beschlagreihen außerordentlich lückenhaft erhalten geblieben, in manchen Fällen lässt sich nur aus ihrem Aufhängerbeschlag auf

sie schließen. Die Deckplatten der am Gürtel getragenen Taschen zur Aufbewahrung kleinerer Gebrauchsgegenstände konnten Beschläge oder eine zusammenhängende Blechauflage erhalten, unter den ersteren enthielten die von Budapest-Farkasrét (Abb. 1.2), von den letzteren die von Dunavecse-Fehéregyháza und Türkeve-Ecsegpuszta Stein- oder Glaseinlagen. Eine symbolische Darstellung dieser Verzierungsart ist auf der Platte von Szolnok-Strázsaalom zu erkennen. Unter den heute bekannten 26 Taschenplatten bilden diese genannten drei Stücke eine Sondergruppe. Nur bei ihnen ist die Anordnung zentral, nur auf ihnen sind symbolische oder tatsächliche Einlagen zu finden. Ihre Fundorte bilden eine gesonderte Gruppe im Mittelteil des Landes. Auf Grund ihrer Verzierung und technischen Ausführung läßt sich dagegen auf den Taschenplatten von Szolnok und Türkeve eine Werkstatttradition erkennen. Auf Grund ihrer Einlageverzierung ist zu dieser Gruppe auch die Platte von Dunavecse zu rechnen, deren bestes Vorbild die Tasche von Budapest-Farkasrét ist.

Diese Gegenstände waren im Besitz von Männern der wohlhabenderen Schicht im 10. Jahrhundert.

Außer auf Waffen und Taschen gab es im Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts auch mit Stein- oder Glaseinlagen verzierte Beschläge unterschiedlicher Funktion. Wegen ihrer ähnlichen Verzierungsart meine ich, auch diese Stücke in diesem Kreis analysieren zu müssen. Ich habe Kenntnis von fünf Beschlägen mit Glaseinlagen oder entzweigebrochenen Perlen, diese wurden vor allem als Kleiderzier verwendet (Abb. 2.4, 5, 6) und in einem Fall wahrscheinlich als Pferdeschirrschmuck (Abb. 2.7). Ein solcher, ein quadratischer Beschlag fand sich im Gräberfeld von Szeged-Algyő Grab 49 (Abb. 3.1). Diese Beschläge hat die Forschung seit 1891 vor allem als Gürtelbeschläge der Frauen bestimmt. Meiner Ansicht nach ist diese Frage aber nicht so eindeutig zu beantworten. Außer der geringen Zahl authentisch freigelegter Gräber spielt eine Rolle, dass die Anbringung der Kleiderzierden nicht die direkte Folge des Schnittmusters ist und dass die Verschlusselemente des eventuellen Gürtels fehlen. Quadratische Beschläge konnten am Oberkleid, auf der Tasche, als Pferdegeschirrschmuck verwendet werden, sie finden sich aber auch in Männergräbern auf der Kleidung. Deshalb kann meiner Meinung nach im vorliegenden Fall die Funktion der Beschläge nicht eindeutig bestimmt werden, weil sie

auf unterschiedliche Weise verwendet werden konnten, sowohl auf dem Kleid als auch auf einem Gürtel ohne Verschlusselement. Es lassen sich sechs Typen unterscheiden, die im ganzen 10. Jahrhundert und sekundär verwendet auch noch am Anfang des 11. Jahrhunderts in Gebrauch waren. Besonders typisch waren sie für die Frauentracht der wohlhabenderen Schicht, sie finden sich aber auch in Gräbern mit Gemeinvolkcharakter. Der Schwerpunkt ihrer Verbreitung ist das Gebiet zwischen Donau und Theiß, das Theiß-Maros-Körös-Gebiet und das Gebiet der oberen Theiß. Seltener gibt es sie in Transdanubien, und in der Kleinen Tiefebene fehlen sie völlig.

Bei den vielen durchbrochenen Beschlägen und solchen, bei denen die Durchbrüche von verschiedensten Fassungen umgeben sind, ist zu fragen, warum bei so wenigen Beschlägen die Glaseinlage erhalten blieb. Gründe dafür gibt es offensichtlich viele, möglicherweise wurden sie schon bei der Herstellung aus irgendeinem Grund nicht mit einer Einlage verse-

hen, oder diese fielen beim Tragen heraus und gingen verloren, oder sie verschwanden bei unsachgemäßer Freilegung bzw. bei Grabstörungen. Vermutlich muss man aber auch mit der Möglichkeit rechnen, dass ein Teil der Einlagen aus organischem Material bestand und deshalb keine Spur von ihnen blieb. Die Verwendung organischer Stoffe als Schmuck ist nicht ohne Beispiel, sie lässt sich bei Perlen feststellen, aber ist auch bei Ohrringen mit Kugelreihenanhängern zu vermuten.

Die Goldschmiede im Karpatenbecken bevorzugten auf Grund der derzeitigen Angaben blaue Einlagen, nur eine einzige weiße ist bekannt. Es verdient Erwähnung, dass auch bei Fingerringen mit Blasen- und Vierkugelkopf überwiegend blaue Einlagen verwendet wurden. Das kann neben kulturellen Gründen – den Bedeutungen der einzelnen Farben – auch praktische gehabt haben, da Blau eine der vielleicht am leichtesten herstellbaren Farben ist.

C. Horváth
ELTE Bölcsészettudományi Kar
 Régészettudományi Intézet
Budapest, Múzeum krt. 4–8
H-1088

